

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“Dünya iqtisadiyyatının qloballaşmasının müasir
Azərbaycan iqtisadiyyatına təsiri xüsusiyyətləri”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Nəhmətov Sahil Nizami

BAKI – 2021

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos.Əhmədov Fariz

Saleh oğlu

_____ **imza**

“__” _____ **20__-ci il**

**“Dünya iqtisadiyyatının qloballaşmasının müasir
Azərbaycan iqtisadiyyatına təsiri xüsusiyyətləri”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060401 – Dünya iqtisadiyyatı

İxtisaslaşma: Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər

Qrup: 802

Magistrant:

Nəhmətov Sahil Nizami

Elmi rəhbər:

i.e.d., prof. Həsənov Rasim Tapdıq

Proqram rəhbəri:

i.f.d., dos. Nəcəfova Kəmalə Akif

Kafedra müdiri:

i.e.d.,prof.Kəlbəyev Yaşar Atakişi

BAKI – 2021

Elm andı

Mən, Sahil Nəhmətov Nizami oğlu and içirəm ki, “Dünya iqtisadiyyatının qloballaşmasının müasir Azərbaycan iqtisadiyyatına təsiri xüsusiyyətləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

DÜNYA İQTİSADİYYATININ QLOBALLAŞMASININ MÜASİR AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINA TƏSİRİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktuallığı: Qloballaşan dünyanın təsirlərindən biri dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyadır. Dünya iqtisadiyyatı dünyanın iqtisadiyyatıdır. Milli iqtisadiyyatlar dünya iqtisadiyyatına qoşulurlar. Elə bir iqtisadi sektor yoxdur ki, o qloballaşmış inkişafa addım atmasın.

İqtisadiyyatın daim qloballaşması axır illərdə baş vermişdir. İntellektual diskussiyaya əsaslanaraq tədqiqat mövzunu aktual hesab etmək olar. Obyektiv bir proses olan qloballaşma universallığa əsaslanır.

Bununla da iqtisadi baxımdan inkişaf edirlər. Müasir dövrdə dünya iqtisadiyyatının milli iqtisadiyyat ilə əlaqəsi aktuallıq təşkil edir. Bu aktuallıq dissertasiya işinin mövzusunda hərtərəfli şəkildə araşdırılmışdır.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın məqsədi dünya iqtisadiyyatını araşdırmaqdır. Tədqiqatın vəzifəsi milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadiyyatı ilə əlaqəsini öyrənməkdir.

İstifadə olunan tədqiqat metodları: Analiz, sistemli müqayisə metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası: İqtisadiyyat ilə bağlı normativ-hüquqi aktlar tədqiqatın informasiya bazasının əsasını təşkil edir. Xarici və yerli ədəbiyyatların təhlili aparılmışdır.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: ABŞ iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına təsiri haqqında kitab tapa bilmədim.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Qloballaşma dövründə dünya iqtisadiyyatı, onun milli iqtisadiyyata təsiri və rolu müəyyən edilmişdir. Azərbaycanın iqtisadiyyatının ixrac sahəsi üzrə əmtəə istehsalını artırması nəzərdə tutulmuşdur.

Nəticələrin istifadə olunma biləcəyi sahələr: Tədqiqatın nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, dünya iqtisadiyyatı milli iqtisadiyyatı qloballaşdırır, daha da genişləndirir. Onun milli iqtisadiyyata təsiri də böyükdür. Tədqiqatın nəticəsində istifadə olunan istiqamətləri ölkə iqtisadiyyatında istifadə edərək daha yüksək göstəricilərə nail olmaq olar.

Açar sözlər: dünya iqtisadiyyatı, qloballaşma, inteqrasiya, inkişaf.

MODERN AZERBAIJAN IN THE GLOBALIZATION OF THE WORLD ECONOMY CHARACTERISTICS OF THE IMPACT ON THE ECONOMY

SUMMARY

The actuality of the subject. One of the effects of globalizing world is integration into the world economy. The world economy is world economy. National economies join world economy. There isn't such an economic sector that it doesn't want globalization and development.

The continual globalization of economy has taken place in recent years. Based on intellectual discussion, subject of research can be considered actual. Globalization, an objective process, is based on universality.

Thus, they are developing economically. The relevance of world economy with national economy in contemporary period. This urgency has been thoroughly investigated in subject of dissertation.

Purpose and Objectives of the research: The purpose of research is to investigate world economy. The task of research is to study relationship of national economy with world economy.

Used research methods: Analysis, systematic comparison methods were used.

The information base of the research: Normative-legal acts related to economics are basis of research database. External and local literature analysis was conducted.

Restrictions of research: I couldn't find a book on impact of the US economy on world economy.

The novelty and practical results of investigation: The global economy, its impact on national economy and its role in globalization period. It is planned to increase the production of goods in the export sector of the Azerbaijani economy.

Scientific-practical significance of the results: As a result of research, world economy has been globalizing and expanding national economy. Its impact on national economy is also great. As a result of the research, higher indicators can be achieved by using the retired areas in the country's economy.

Key words: world economy, globalization, integration, development.

İXTİSARLAR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
ABƏŞ	Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti
ARDNŞ	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti
BCK	Böyük Coğrafi Kəşflər
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
BTC	Bakı - Tiflis - Ceyhan
BTQ	Bakı - Tbilisi - Qars
BVF	Beynəlxalq Valyuta Fondu
DB	Dünya Bankı
DGK	Dövlət Gömrük Komitəsi
DÜÜM	Dünya üzrə Ümumi Məhsul
ETİ	Elmi-Texniki İnqilab
ETT	Elmi-Texniki Tərəqqi
ƏDV	Əlavə Dəyər Vergisi
MDB	Müstəqil Dövlətlər Birliyi
SSRİ	Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı
TMK	Trans Milli Korporasiyalar
TMŞ	Trans Milli Şirkətlər
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul
ÜMM	Ümumi Milli Məhsul

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	8
I FƏSİL. DÜNYA İQTİSADİYYATININ QLOBALLAŞMASININ NƏZƏRİ- PRAKTİKİ ƏSASLARI VƏ MƏRHƏLƏLƏRİ	12
1.1. Qloballaşma anlayışı: mahiyyəti,məzmunu və əsasları.....	12
1.2. Qloballaşmanın mərhələləri və ilkin şərtləri.....	25
II FƏSİL. AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATININ QLOBAL DÜNYA TƏSƏRRÜFATINDA MÖVQEYİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	32
2.1. Dünya təsərrüfat sisteminə inteqrasiya və onun gücləndirilməsi.....	32
2.2. Azərbaycan iqtisadiyyatı qlobal dünya təsərrüfatında çoxşaxəli iqtisadiyyat kimi.....	47
III FƏSİL. QLOBAL İQTİSADİYYATIN İNKİŞAF MEYİLLƏRİ VƏ AZƏRBAYCANA TƏSİRİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	55
3.1. İqtisadi qloballaşma prosesində inkişaf tendensiyaları.....	55
3.2. Qlobal iqtisadiyyatın Azərbaycan iqtisadiyyatına təsiri və potensial faydaları.....	61
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	67
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT.....	69
ƏLAVƏLƏR.....	72
Cədvəllərin siyahısı.....	72
Şəkillərin siyahısı.....	72
Qrafiklərin siyahısı.....	72

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: 1990-cı illərdən başlayaraq dünyaya qovuşma, dünya sistemində özünü təsdiq etmə kimi meyllər ölkələrin əsas prioritetləri olmuşdur. XXI əsrdə isə bu məsələlər daha qlobal xarakter almağa başlamışdır. Sovet Sosialist Respublikalar İttifaqı dağıldıqdan sonra qlobal dünyaya qoşulma halları da baş qaldırdı. Respublikamızın adı dünyanın qabaqcıl ölkələri ilə qoşa çəkilirdi. Hərbi-siyasi, iqtisadi birləşmələr qloballaşmanın ideoloji və milli konsepsiyalarını yaratmışdır.

Çağdaş dövrdə qloballaşma istehsal amili kimi də özünü göstərir. Bazarların genişlənməsi elmi-texniki inkişafı sürətləndirir. Texnologiyanın inkişafı da qloballaşmaya imkan verir. Elə bir iqtisadi sektor yoxdur ki, o qloballaşb inkişafa addım atmasın.

Qlobal proseslər kütləvi şəkildə genişlənməmişdir. Qloballaşma sözü müxtəlif ədəbiyyat və lüğətlərdə təhlil edilmişdir. Fransızca “qlobal” ümumi, latınca “qlobus” kürə deməkdir. Bu gün fundamental iqtisadiyyatın əsas göstəricisi qloballaşmadır. Bu termin ilk dəfə olaraq 1967-ci ildə işlədilmişdir. Modern anlamda qloballaşma XX əsrin 80-ci illərində qloballaşmaya xarici dövrüyyə kimi baxılırdı.

İqtisadiyyatın daim qloballaşması axır illərdə baş vermişdir. İntellektual diskussiyaya əsaslanaraq tədqiqat mövzusunun aktual hesab etmək olar. Obyektiv bir proses olan qloballaşma universiallığa əsaslanır. Tarix boyu dünyaya inteqrasiya etmək həmişə müşkül məsələ kimi görünmüşdür. Lakin buna meyl etmək istəyi insanları təhrik etmişdir. Dünya iqtisadiyyatının qloballaşması ilə bağlı məsələlər inkişafa həmişə təsir göstərmişdir. Qloballaşan dünya axımı ilə ayaqlaşan ölkələrdən biri də ölkəmizin iqtisadiyyatının yeni mərhələyə qədəm qoyması idi. Elə bu baxımdan da tədqiqatın mövzusu aktual hesab edilə bilər.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Dünya iqtisadiyyatının qloballaşmasının müasir Azərbaycan iqtisadiyyatına təsiri xüsusiyyətlərinin

öyrənilməsi sahəsində bir sıra alimlərin, o cümlədən də E.Hacızadənin, M.Məmmədovun elmi əsərlərində və kitablarında kifayət qədər təhlillərə, araşdırmalara rast gəlmək mümkündür. Lakin dünya iqtisadiyyatının qloballaşmasının müasir Azərbaycan iqtisadiyyatına təsiri xüsusiyyətlərinin mövcud problemlərinin öyrənilməsi kifayət qədər aktual problem olduğundan məsələyə kompleks yanaşma tələb edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqat işinin əsas məqsədi dünya iqtisadiyyatının qloballaşmasının müasir Azərbaycan iqtisadiyyatına təsiri xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsidir. Dissertasiya işinin məqsədinə çatmaq üçün aşağıdakı əsas vəzifələrin icrası zəruridir:

- Qloballaşma anlayışı: mahiyyəti, məzmunu və əsaslarını tədqiq etmək;
- Qloballaşmanın mərhələləri və ilkin şərtlərini müəyyən etmək;
- Dünya təsərrüfat sisteminə inteqrasiya və onun gücləndirilməsini təhlil etmək;
- Azərbaycan iqtisadiyyatı qlobal dünya təsərrüfatında çoxşaxəli iqtisadiyyat kimi öyrənmək;
- İqtisadi qloballaşma prosesində inkişaf tendensiyalarını araşdırmaq;
- Qlobal iqtisadiyyatın Azərbaycan iqtisadiyyatına təsiri və potensial faydalarını təhlil etmək.

Tədqiqatın obyekt və predmeti: Dissertasiya işinin obyektı dünya iqtisadiyyatının qloballaşmasının müasir Azərbaycan iqtisadiyyatına təsiri xüsusiyyətlərdən ibarətdir. Tədqiqat işinin predmetinin əsasında isə dünya iqtisadiyyatının inkişafının müasir Azərbaycan iqtisadiyyatına təsiri dayanır.

Tədqiqatın metodları: İşin yazılmasında analiz, müqayisəli təhlil metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası: İşin informasiya bazasının əsasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və Nazirlər Kabinetinin iqtisadiyyat və digər aidiyyəti sahələrində qəbul etdikləri fərman, sərəncam, qərar və digər metodiki təlimatlardan ibarət normativ - hüquqi aktlar, elmi fəaliyyətlə məşğul olan alimlərin bu sferada problemlərin təhlili və qiymətləndirilməsinə həsr

olunmuş elmi əsərləri (monoqrafiyalar, dərsliklər), həmçinin azərbaycan, rus və ingilis dillərində olan digər iqtisadi ədəbiyyatlar təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: ABŞ iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına təsiri haqqında kitab tapa bilmədim. Bu baxımdan tədqiqatın nəzəri-metodoloji hissəsi və informasiya bazasında müəyyən çatışmazlıqlar ola bilər.

Tədqiqatın elmi-yeniliyi: Nəticələrin elmi yeniliyi dünya iqtisadiyyatının qloballaşmasının milli iqtisadiyyata təsirlərini araşdırmaq qarşıda praktiki önəm kimi durmuşdur. Burada olan məsələlər elmi baxımdan təhlil edilmiş, praktiki nəticələr çıxarılmışdır.

Qloballaşmanın Azərbaycanın dünya təsərrüfatında rolu, mövqeyi təhlil edilmişdir. Dünya iqtisadiyyatında Azərbaycanın inteqrasiyası, bu istiqamətdə görülən iqtisadi islahatlardan bəhs ediləcək, ölkə iqtisadiyyatının dünya təsərrüfatında möhkəmlənməsi və güclənməsi üçün nələr etmək lazım olduğundan, ölkəmizin beynəlxalq arenada çoxşaxəli iqtisadiyyatından, iqtisadi əlaqələr, ixrac və idxal yönümlü əməliyyatlardan söz açılmışdır. Bundan başqa, Azərbaycanın iqtisadiyyatı göstəricilərlə, qrafiklərlə təhlil olunmuşdur.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Qlobal iqtisadiyyat, bu istiqamətdə baş verən inkişafdan, inkişaf tendensiyalarından, qloballaşmanın Azərbaycana təsir xüsusiyyətlərindən, Azərbaycan üçün qloballaşmanın potensial faydaları araşdırılmışdır. Nəticələrin mümkün tətbiq sahələri ilk olaraq ölkə iqtisadiyyatı və ikinci olaraq dünya dövlətlərinin iqtisadiyyatlarıdır. Azərbaycanın iqtisadiyyatı və dünya ölkələri üçün verilən təkliflər ölkə iqtisadiyyatının daha dayanıqlı hala gəlməsinə və inkişafına yardımçı olacaqdır.

I FƏSİL. DÜNYA İQTİSADİYYATININ QLOBALLAŞMASININ NƏZƏRİ-PRAKTİKİ ƏSASLARI VƏ MƏRHƏLƏLƏRİ

1.1. Qloballaşma anlayışı: mahiyyəti, məzmunu və əsasları

XX əsrin axırları, XXI əsrin əvvəllərində qloballaşma anlayışı real anlamda aparıcı və dinamik bir anlayış hesab olunur. “Qloballaşma” termini etimologiyada da təhlil olunmuşdur. “Qloballaşma” anlayışının mənası yer kürəsi deməkdir.

Daha geniş formada tədqiq etmiş olsaq, qloballaşma nədir? Sualını bu şəkildə izah edə bilərik. Texnologiyanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq qloballaşma baş verir. Qloballaşma məhsulların, texnologiyanın, məlumatın və işlərin milli sərhədlər və mədəniyyətlər arasında yayılmasıdır. İqtisadi baxımdan bu, azad ticarət vasitəsilə təşviq edilmiş dünyanın hər yerində millətlərin bir-birinə olan bağlılığını təsvir edir.

Əksinə, iş imkanını, müasirləşdirmə, mal və xidmətlərə çıxışı təmin etməklə yoxsul və az inkişaf etmiş ölkələrdə həyat səviyyəsini yüksəldə bilər. Həddindən artıq inkişaf edən və yüksək əmək haqqı olan ölkələrdə iş imkanlarını məhv edə bilər, çünki malların istehsalı sərhədlər boyunca hərəkət edir.

Qloballaşma motivləri idealist, həm də fürsətçidir, lakin qlobal azad bazarın inkişafı Qərbi dünyasında yerləşən böyük şirkətlərin fayda əldə etməsinə gətirib çıxarmışdır. Onun təsiri həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrdəki işçilər, mədəniyyətlər və kiçik biznes üçün böyükdür.

Qloballaşma beynəlxalq kapital bazarının inteqrasiyasının açarı olduğu kimi, bu cür hadisələri təmin edən ucuz, sürətli və etibarlı kommunikasiyaların mövcudluğudur. Hesab edirəm ki, çoxmillətli korporasiyaların böyüməsini təmin etmək üçün eyni amil vacibdir, çünki bu, onların başqalarından nəzarətini saxlamaq qabiliyyətini itirmədən müxtəlif yerlərdə intellektual mülkiyyətini effektiv şəkildə istifadə etməyə imkan verir. Amma bu kontekstdə digər faktorlar işə yarayır, məsələn, səyahətin və reklamdan gələn istifadənin biliklərinin

yayılması kimi, özü də kommunikasiya inqilabı tərəfindən təşviq edilir. Nəqliyyat xərclərinin azalması da ticarətin artımının əsas amilidir.

Əlbəttə ki, texnoloji irəliləyişlə təqdim olunan qloballaşma imkanlarından istifadə etmək üçün iqtisadi agentləri həvəsləndirmək üçün kifayət qədər dinc dünyaya ehtiyac var idi. Amma qloballaşma fenomeninin texnoloji əsasları şüurlu inkişafda özünü göstərir.

Qloballaşma, əlbəttə, qlobal istehsal səviyyəsinin artmasına imkan verir. Bununla yanaşı, investisiya baş verən ölkələr üçün qeyri-mümkün olan məhsullar da gətirilə bilər ki, bu da dünya istehsalının keyfiyyətini və dolayısı ilə dəyərini artırır. Və beynəlxalq kapital axınları kapital məhsulunun yüksək olduğu ölkələrə investisiya qoya bilər və bu da dünya istehsalını daha da artıracaqdır.

Qloballaşma müxtəlif ölkələrin xalqları, şirkətləri və hökumətləri arasında qarşılıqlı əlaqə və inteqrasiya prosesidir, beynəlxalq ticarət və investisiya tərəfindən idarə olunan və informasiya texnologiyaları ilə dəstəklənən prosesdir. Bu proses ətraf mühitə, mədəniyyətə, siyasi sistemlərə, iqtisadi inkişafa və tərəqqiyə və dünyanın cəmiyyətlərində insan fiziki rifahına təsir göstərir.

Qloballaşma yeni deyil. Minlərlə ildir ki, orta əsrlər ərzində Çin və Avropanı birləşdirən Orta Asiya daxilində tanınmış İpək Yolu vasitəsilə böyük məsafələrdə idxal-ixrac edirlər. Eyni şəkildə, əsrlər boyu insanlar və korporasiyalar başqa ölkələrdə müəssisələrə investisiya qoymuşlar. Əslində, qloballaşmanın hazırkı dalğasının bir çox xüsusiyyətləri 1914-cü ildə Birinci Dünya müharibəsi başlamazdan əvvəl hakim olanlara bənzəyir.

Ancaq son onilliklərdəki siyasət və texnoloji inkişaf sərəhədlərdəki ticarət, sərmayə və köçün artımını artırdı ki, bir çox müşahidəçilər dünya iqtisadi inkişafında keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoyduqlarına inanırlar. Məsələn, 1950-ci ildən dünya ticarətinin həcmi 20 dəfə artıb və 1997-ci ildən 1999-cu ilə qədər xarici investisiyaların hərəkəti 468 milyard dollardan 827 milyard dollaradək təxminən iki dəfə artmışdır.

Qloballaşmanın bugünkü dalğasını əvvəlcədən ayırd edən yazıçı Thomas Friedman, bu gün qloballaşmanın daha uzaq, daha sürətli, daha ucuz və daha dərin olduğunu söyləmişdi.

Qloballaşmanın bu günkü dalğası daxili və beynəlxalq iqtisadiyyatı açan siyasətlər ilə idarə olunur. İkinci Dünya Müharibəsindən etibarən və xüsusilə son iki onillikdə bir çox hökumətlər azad bazarda iqtisadi sistemlər qəbul etmiş, öz məhsuldar potensialını genişləndirmiş və beynəlxalq ticarət və investisiya üçün çoxsaylı yeni imkanlar yaratmışlar.

Hökumətlər də ticarətdə maneələrdə kəskin azalma müzakirə etmişlər və malların, xidmətlərin və investisiyaların ticarətini təşviq etmək üçün beynəlxalq müqavilələr imzalamışlar. Xarici bazarlarda yeni imkandan istifadə etməklə, korporasiyalar xarici zavodlar qurmuşlar və xarici tərəfdaşlarla istehsal və marketinq müqavilələri imzalaşlar. Buna görə qloballaşmanın müəyyən bir xüsusiyyəti beynəlxalq sənaye və maliyyə biznes strukturudur.

Texnologiya qloballaşmanın digər əsas sürücüsü olmuşdur. Xüsusilə informasiya texnologiyasındakı inkişaf iqtisadi həyatı dramatik şəkildə dəyişdirmişdir. Informasiya texnologiyaları hər cür fərdi iqtisadi şəxslərin - istehlakçıları, investorların, biznesin iqtisadi imkanları müəyyənləşdirmək və həyata keçirmək üçün dəyərli yeni vasitələrə, dünya daxilində iqtisadi meyllərin daha sürətli və daha çox məlumatlandırılmasına, aktivlərin asan köçürülməsinə xidmət etmişdir.

Ancaq qloballaşma mübahisəli bir anlayışdır. Qloballaşmanın yoxsul ölkələrə və onların vətəndaşlarının iqtisadi inkişaf etdirməyə və həyat standartlarını yüksəltməyə imkan verdiyini iddia edənlər də var, qloballaşmanın iddialı olmayan beynəlxalq azad bazarın yaradılması yerli müəssisələrin hesabına Qərbdə dünyada çoxmillətli şirkətlərin faydalanmasını iddia edənlər də.

Buna görə də qloballaşma müqaviməti həm xalq, həm də hökumət səviyyəsində formalaşmışdır ki, insanlar və hökumətlər qloballaşmanın hazırkı dalğasını təşkil edən kapital, əmək, mal və ideyaların axınını idarə etməyə çalışırlar.

Qloballaşma ilə əlaqədar yaranan faydalar və xərclər arasında düzgün balans tapmaq üçün bütün millətlərin vətəndaşları qloballaşmanın necə işlədiyini və onlara və onların cəmiyyətlərinə qarşı olan siyasət seçimlərini başa düşməlidirlər.

Qloballaşmanın gəlir səviyyəsinin və səviyyəsinin dağıdılmasına təsir etməsi gözlənilir. Ölkələr arasındakı gəlirlərin bölüşdürülməsi ilə əlaqədar olaraq, standart nəzəriyyə bir ölkənin bütün ölkələrə fayda verəcəyini gözləməyə məcbur edəcəkdir. İqtisadçılar uzun müddət ticarətin qarşılıqlı faydalı olduğunu təbliğ etdilər və əksəriyyətimiz, müharibədən sonrakı dövrdə sürətlə inkişaf edən ticarətlə yanaşı, geniş yayılmış inkişafın təcrübəsini də bunun əsaslandırılmasına inanır.

Bənzər bir çox xarici investisiyanın çoxu, yerli iqtisadiyyata bir şey qatqı təmin edə biləcək intellektual kapitalın olduğu yerdən çıxır və buna görə investor və alıcının qarşılıqlı faydalı olacağı ehtimal olunur. İntestisiyaya sərmayə qoyuluşunun borcalanın ödəmə mənbəyindən daha yüksək olması gözlənilən real investisiyanı maliyyələşdirən kapital axını hər iki tərəf üçün də fayda gətirəcəkdir. borc verəndən daha yüksək olduğu halda evdə gözləmək olardı, əks halda onu xaricə göndərmək üçün heç bir təşviq olmazdı.

Qeyri-tarazlıq maneələri və ya kənd təsərrüfatı subsidiyaları kimi idxal məhdudiyyətlərini tətbiq etməklə Şimalın özü Cənubun hesabına faydalanmasını nəzərdə tutan bir səbəb yoxdur: standart nəzəriyyə deyir ki, bu, həqiqətən də, əziyyət çəkir və istehsalçıdan daha çox qazanır. Bu, belə maneələri aradan qaldırmaq üçün perspektivli bir strategiya axtarmaqdır.

Daxili gəlir dağılımına təsirlər daha az açıqdır. Standart nəzəriyyədə qeyd olunur ki, ticarət zəngin ölkələrdə əməyə zərər verəcək və yoxsul ölkələrə kömək edəcəkdir. Çünki kasıb ölkələr zəngin ölkələrə geyimlər kimi əmək qabiliyyətli məhsulları ixrac edə biləcəklər, beləliklə, əməyə tələbatın artması kasıb ölkələr və zəngin olanları azaldır. Yəni, zəngin ölkələrdə zənginlərin və kasıbları yoxsulluğun zənginləşdirilməsinə meyl edəcəyini mübahisə etmək üçün yaxşı bir analitik səbəb var.

Son illərdə inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadçılar arasında işgüzar miqdarda idxalın artımının bu cür qeyri-bərabər dərəcələrinin nisbi (və bəzən mütləq) əmək

haqqının azalmasına gətirib çıxaran əsas amil olub-olmadığına dair canlı müzakirələr olmuşdur. İqtisadçıların əksəriyyəti bunun töhfə verəcəyi qənaətinə gəldiklərini, lakin şərhin əsas hissəsi texnoloji inkişafın qabiliyyətli şəkildə (Cline 1997) olduğunu düşünür.

Eynilə, ixtisaslı və qeyri-vizual əməyin fərqli hərəkətliliyi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə təcrübəli mütəxəssislərin maaşlarını dünya səviyyələrinə çatdırmaq üçün hərəkət edir, bununla da immiqrant yoxsullar üçün daha az gəlir. Eyni nəticə, yüksək mobil kapital sahibləri xaricə sərmayə qoymaqla vergiləri ödəməyə qadir olduqda və hətta hökumətlər beynəlxalq mobil kapitalla yüksək vergi dərəcələrini tətbiq etməməyə imkan verir. Beləliklə, qloballaşmanın inkişaf etməkdə olan ölkələrdəki mənfəət paylamasına olan net təsiri birmənalı deyil.

Qloballaşmanın mahiyyəti birləşmə, inteqrasiyadır. Çapraz sərhəd inteqrasiyası bir neçə ölçüyə malik ola bilər – mədəni, sosial, siyasi və iqtisadi. Əslində bəzi insanlar iqtisadi inteqrasiyadan daha çox mədəni və sosial inteqrasiyadan qorxurlar. Lakin, qloballaşma terminləri burada (a) malların və xidmətlərin ticarətinin üç kanalından, (b) kapital hərəkətindən və (c) maliyyə axınından baş verə biləcək məhdud iqtisadi inteqrasiya mənasında istifadə olunur. Bununla yanaşı, insanların hərəkəti vasitəsilə kanal da var.

Qloballaşma prosesləri və axınları tarixi bir proses olmuşdur. 1870-ci ildən 1914-cü ilə qədər olan Dünya Müharibəsi dövründə iqtisadiyyatın ticarət axınları, kapital hərəkətləri və insanların köçməsi baxımından sürətli inteqrasiyası olmuşdur. Müharibə dövrü malların və xidmətlərin sərbəst hərəkətini məhdudlaşdırmaq üçün müxtəlif maneələrin qurulmasına şahid oldu. 1945-ci ildən sonra artan inteqrasiya üçün bir vasitə var idi, baxmayaraq ki, ticarət və kapital bazarlarının 19-cu əsrin sonunda olduğundan daha artıq qloballaşma olmadığını göstərir. Ancaq qloballaşma ilə əlaqədar daha çox narahatlıq var, çünki bu, təbiətin və çevrilmənin sürətindən əvvəl. Mövcud epizodda diqqəti cəlb etmək nəinki sürətlə deyil, həm də qloballaşmanın bazar inteqrasiyasına, səmərəliliyinə və sənaye təşkilatına böyük təsiridir.

Qloballaşma mənəfət və zərərləri daha əvvəl təsbit edilmiş iqtisadi qloballaşmanın üç növü kontekstində təhlil edilə bilər. Standart nəzəriyyəyə əsasən, beynəlxalq ticarət müqayisəli üstünlüklərə uyğun resursların ayrılmasına gətirib çıxarır. Bu məhsuldarlığı artıran ixtisaslaşma ilə nəticələnir. Beynəlxalq ticarəti, ümumiyyətlə, faydalıdır və ticarətin məhdudlaşması ticarətin inkişafına mane olur. Ancaq mal və xidmətlərin ticarətlə bağlı olaraq bir narahatlıq var. İnkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlar, onların mövcudluğunun tam potensialına çatdıqda, beynəlxalq ticarətin faydalarını qazanacaqlar. Bu vaxt tələb edir. Buna görə beynəlxalq ticarət sazişləri tarifi və qeyri-tarifi olan maneələrin azaldılması baxımından inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyata daha çox vaxt ayırmaqla istisna edir. Təsvir olunduğu kimi “xüsusi və fərqli müalicə” qəbul edilmiş bir prinsipə çevrilmişdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin vəziyyətini mübahisə edərkən vurğulamaq lazımdır ki, bu aspektdir.

Qloballaşma yeni bir konsepsiya deyil. Əsrlər boyu müxtəlif nəsillərin prioritetlərini və ambisiyalarını əks etdirmək üçün inkişaf etdirməkdir. Millətlərin geosiyasi, iqtisadi, hərbi və ticarət faydaları üçün qlobal yayılması əsrlər boyu köklü olaraq dəyişib və dünyanın demək olar ki, hər bir ölkəsini əhatə etmişdir. Qədim dövrdən qloballaşma prosesi fərqli istiqamətlərdə aparılmış və müxtəlif istiqamətlər üzrə davam etmişdir.

Qloballaşma tarixinin bu qısa və seçmə coğrafi tədqiqatı bəşəriyyətin qloballaşma ambisiyalarının davamlılığına sübutdur. Yeni tapılmış torpaqların aşkar edilməsi və istifadəsi, hərbi fəth və qonşu ərazilərin birləşdirilməsi və müasir çöxtərəfli azad ticarət sazişlərinin imzalanması yolu ilə qloballaşma prosesi insanlığın inkişaf tarixində fasiləsiz bir davamlılıq olmuşdur.

Qloballaşmanın davamlı irəliləməsi müharibələr, merkantilizm, müstəmləkəçilik, siyasi və iqtisadi üstünlük və son zamanlarda beynəlxalq iqtisadi əlaqələr və çöxtərəfli ticarət sazişləri vasitəsilə hərbi, iqtisadi və siyasi güclərin geosiyasi və iqtisadi ambisiyalarında ifadə olunmuşdur.

Beynəlxalq müqavilə qısamüddətli tarixdə qloballaşma təqibinin döyüş sahəsindəki qılıncın gücüylə və ya küçələrdə aşağı düşən tankları göndərən bir

dövlət çevrilişi ilə ya da son zamanlarda bir qələmin vuruşu ilə həyata keçirildiyini ifadə edir. Qloballaşmanın müasir mərhələsi onun iqtisadi, sosial, siyasi, mədəni, dini və ekoloji bir çox aspektə malik olduğunu göstərir. Bu ölçülərin hamısı sərhədsiz, qloballaşmış bir dünyada olması zəruridir.

İqtisadi qloballaşmanın bir iş tərifi beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini artırmaq məqsədilə ticarət və investisiya axınları vasitəsilə iqtisadiyyatların qlobal inteqrasiyası, mal və xidmətlərin istehsalıdır. Digər kapsulalı təriflər milli iqtisadi sərhədlər olmadan inteqrasiya olunmuş bir dünya bazarında nəticələnən bazarların beynəlxalq inteqrasiyasının sürətləndirilməsi prosesini əhatə edir. Daha spesifik olaraq, qloballaşmanın iqtisadi profili qlobal korporasiyaların və qlobal şəbəkələrin inkişafına daxildir; istehsal, marketinq, istehlak, kapital, standartlar və zövqlərdə bütün iqtisadi fəaliyyət növlərinin geniş yayılması; komponentlərin və sub-assemblies və hazır məhsulların intra-möhkəm və daxili şəbəkə ticarətində sürətli bir artım, daha yüksək səviyyədə ixtisaslaşmaya gətirib çıxarır; istehsal üsullarının inkişafı və geniş yayılması və istehsalın daha çox ayrılması; əmək qabiliyyətli, standart texnologiya istehsalının (komponentlər, alt qurğular və hazır məhsullar daxil olmaqla) aşağı əmək haqqı iqtisadiyyatlarına köçməsi; qabaqcıl informasiya texnologiyaları ölkələrinə yüksək səviyyəli bilik və bacarıq məcburi köçürülmə; müxtəlifliyin iqtisadi və sosial faydalarını strateji bir şəkildə yerləşdirmək üçün çoxmillətli və çoxmədəniyyətli bir işçi qüvvəsinin uğurlu inteqrasiyası; geniş miqyaslı istehsalın yüksək əmək haqqı iqtisadiyyatlarında miqyaslı iqtisadiyyat - lardan sahələrə qədər iqtisadiyyata yönəldilməsi; məhsul dövrünün qısaldılması (innovasiya, məhsul keyfiyyəti və niş marketinqinə yüksək mükafat qoymaq); xarici maliyyə və digər xidmətlərin istehsal dövrünə inteqrasiyası; xüsusilə qabaqcıl sənaye iqtisadiyyatlarında xidmətlərin və biliklərin intensiv fəaliyyətlərinin (məhsul və proseslərin) sürətlə artması və yayılmasıdır.

Qloballaşma texnoloji dəyişiklik və maliyyə liberallaşması ilə idarə olunur və qlobal iqtisadi tərəqqi üçün açıq, liberal və qaydalara əsaslanan beynəlxalq ticarət və maliyyə sisteminin vacib olduğunu bildiren siyasətçilər arasında yüksək

qiymətləndirmədir. Yeni iqtisadiyyatın əhatə dairəsində həqiqətən qlobal əlaqələr mövcuddur.

Yeni iqtisadiyyatın ikinci aksiomu ticarətin liberallaşdırılmasıdır. Ticarətin liberallaşması üstünlüyü üstünlük təşkil edən fəlsəfə, məşğulluğun yaranması, gəlirlərin yaranması və iqtisadi artımın inkişafı üçün milli iqtisadiyyata ixracın iqtisadi faydalarını dəstəkləyən ixraca yönəlmiş böyümə modelinə əsaslanır. Həqiqətən, böyümə üçün mühərrik kimi ticarət anlayışı XIX əsrin ticarət teoremlərindən keçən iqtisadi paradigma olmuşdur.

Dünyadakı əksər ölkələr müasir kontekstdə bu prinsipi təsdiqləmiş və dünya ticarətinin liberallaşmasından potensial iqtisadi mükafatlara imza atmışdır. Proteksionizmə qarşı qorunan ictimai bəyannamələrə və proteksionist tariflərin, kvotaların və beynəlxalq ticarətə maneələrin hər cür sərhədlərini sökmək niyyətinin güclü ifadəsinə qarşı güclü bir siyasət öhdəliyi forması götürmüşdür.

Yeni qlobal iqtisadiyyatın müasir vizası, malların və xidmətlərin milli sərhədləri arasında ticarətin təşviq edilməsi, intellektual mülkiyyətin köçürülməsi və tənzimlənməmiş kapital axınını təşviq edən azad ticarət mühitinin yayılmasını əhatə edir. Bu baxımdan, azad qlobal ticarətin müasir mərhələsi yalnız ticarət və ödənişləri deyil, həm də beynəlxalq, açıq, rəqabətqabiliyyətli və sabit beynəlxalq mühit yaradan beynəlxalq əməliyyatların hamısını ehtiva edən iddialı bir gündəmə kömək edir.

Yeni iqtisadiyyat və onun əvvəlcədən ən təəccüblü fərqlərdən biri, beynəlxalq kapital axınlarının qüdrəti və sürətində hərəkət edir. Kapital hesabının liberallaşdırılması, yeni maliyyə alətlərinin inkişafı və yeni rəqəmsal texnologiyalar böyük miqyasda və maddənin tam inteqrasiya edilmiş kapital bazarını yaradıb. Həqiqətən, beynəlxalq ticarətin və investisiyanın böyüməsini idarə edən böyük bir qüvvə, qlobal maliyyə əməliyyatları, eləcə də mübadilə və kapital nəzarətinin liberallaşdırılması olmuşdur. Bundan əlavə, texnoloji və maliyyə yenilikləri daha uyğun beynəlxalq valyuta və ödəniş sistemlərinə tələbat yaradır. Bununla yanaşı, səmərəli maliyyə sistemlərinin inkişafı, yaxşı idarəetmə

prinsiplərinə riayət edilməsi və səmərəli maliyyə və pul makroiqtisadi siyasətlərinin həyata keçirilməsinə daha da ağır diqqət yetirilməsini tələb etmişdir.

Bəzi ölkələrdə bu, daxili maliyyə bazarlarının və qurumlarının inkişafına və ardıcıl makroiqtisadi siyasətlərin qəbuluna daxil olan iqtisadi islahatlar proqramının qəbul edilməsini nəzərdə tutur. Bu, beynəlxalq mübadilə və ödənişlərin, həmçinin kapitalın əməliyyatlarının tənzimlənməsi üçün inzibati nəzarətlərə əsaslanan tarixi precedentdən kəskin fərqlənir.

Xüsusi kapital axınının həcmi xarici valyuta ilə təklif və tələbin koordinasiyası üçün banklararası bazarlara daha çox güvən vermişdir. Daha çevik bazar bazlı məzənnə tənzimləmələrini qəbul etmək meylli, valyuta konvertasiyası ilə bağlı müasir hərəkət üçün qismən məsuliyyət daşıyır. Ölkələr cari beynəlxalq əməliyyatlar və liberallaşdırılmış kapital hərəkətləri üçün mübadilə məhdudiyyətlərini aradan qaldırdıqları üçün, valyuta məzənnələrinin daha çevik müəyyən oluna biləcəyi daxili valyuta bazarlarının inkişafına şərait yaratdılar.

Ticarət liberallaşması əlverişli daxili iqtisadi mühit və yerli məhsullar üçün beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinin artırılması ilə bağlıdır. Bu baxımdan, hökumətin maliyyə siyasətində gəlir və xərclərin balanslaşdırılmış yanaşmasına və əvvəlcədən təyin edilmiş məqbul bir inflyasiya səviyyələrini agresif şəkildə nəzarət edən bir pul siyasətinin həyata keçirilməsinə milli diqqəti iqtisadi artımın təşviq edilməsi üçün ən uyğun siyasət qarışığı kimi qəbul edilir və azad ticarətin inkişafına xidmət edir. Bir sözlə, həm maliyyə siyasətinə, həm də pul siyasətinə aydın yanaşmanın tamamlanması dünya iqtisadiyyatında yerli məhsulların beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini artırma bilər (Nuriyev Ə., 2011).

Ticarət liberallaşması çoxtərəfli və ikitərəfli səviyyədə yaxın keçmişdə aqressiv surətdə həyata keçirilmişdir. Birləşmiş Ticarət Təşkilatı və onun sələfi Tariflər və Ticarət üzrə Baş Saziş kimi Birləşmiş Millətlər Təşkilatı vasitəsi ilə beynəlxalq ticarət sazişləri üçün alternativ forumların araşdırılmasına səbəb olmuşdur. Ölkələr coğrafi regional ticarət blokları daxilində çoxtərəfli azad ticarət sazişlərini təşkil etmək üçün daha əlverişli və məqbul hesab etdilər. Avropa İttifaqı və Şimali Amerika Serbest Ticarət Sazişi kimi regional ticarət bloklarına əlavə

olaraq, Cənubi Amerika Ümumi Pazarı, Andean Paktı, Mərkəzi Amerika Ortaq Pazarı, Karib Common Market, Cənubi Afrikanın Gömrük Birliyi və Şərqi və Cənubi Afrikanın ümumi bazarları. Regional iqtisadi müqavilələrə həmçinin Asiya-Sakit okean iqtisadi əməkdaşlığı və Cənub Şərqi Asiya ölkələrinin birliyi daxildir. Regional azad ticarət tədbirləri iqtisadi səmərəlilik, ticarət, investisiya və iqtisadi artımlara kömək edə bilər. Onlar həmçinin məhdud ticarət təcrübələrini və lisenziyalaşdırma prosedurlarını aradan qaldırmaq, gömrük prosedurlarını və qaydalarını tənzimləyən və maliyyə bazarlarını inteqrasiya edən təşviqlər yaratmaqla struktur islahatlarına əhəmiyyətli töhfələr verir. Bölgə ticarət blokları həmçinin nəqliyyat, infrastruktur, əmək və immiqrasiya ilə bağlı ödəmə və prosedur qaydaları daxil olmaqla köçürmələrin sadələşdirilməsini təşviq edə bilər, bəzi ölkələrdə də investisiya tənzimləmə təşviqatları, vergi müalicəsi, standartlar və texniki qaydalara uyğundur.

Müasir ticarət axınlarının dinamikası beynəlxalq ticarətin ənənəvi nümunələrindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Müasir mərhələdə beynəlxalq ticarət dünya ticarətinin üçdə iki hissəsindən çoxunu təşkil edən transmilli şirkətlər tərəfindən üstünlük təşkil etmişdir. Nəticədə, ümumi ticarətdə təxminən 40 faizi təşkil edən forumda ticarətdə əhəmiyyətli bir artım olmuşdur. Bundan əlavə, istehsalın beynəlxalqlaşdırılması dünya ticarətində artan şaquli ixtisaslaşmaya gətirib çıxardı.

Nəticədə, inkişaf etməkdə olan ölkələrdən ixrac edilən malların istehsalında idxal olunan vəsaitlərin və ya komponentlərin istifadəsində əhəmiyyətli dərəcədə artım müşahidə edilmişdir. Bu baxımdan ixracın artması idxal artımının nəticəsidirsə, ticarətin xalis təsiri ixracatın və idxalın strukturuna, ixracın idxal məzmununa, ticarət şərtlərinə və s. Bir sözlə, beynəlxalq ticarətin ənənəvi nəzəri modelləri ticarət axınlarının mövcud təbiəti və dinamikasını əks etdirmək üçün bir yenilənmə tədbirini tələb edir.

Artıq qarşılıqlı qlobal iqtisadiyyat, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın, azad və ədalətli ticarət imkanlarının fəal şəkildə təşviq edilməsini, beynəlxalq maliyyə sisteminin islahatını, struktur

iqtisadi islahatların sürətləndirilməsini və iqtisadi artımın təşviq edilməsini tələb edir. yoxsul ölkələrdə yoxsulluğun aradan qaldırılması. Bunların hamısı sağlam makroiqtisadi şəraitin və qüdrətli qeyri-inflyasiya artımının əsas məqsədi içindədir.

İnformasiya texnologiyaları inqilabı bir çox milli iqtisadiyyatın struktur parametrlərini və modus əməliyyatını dərinlən dəyişdirmişdir. Əslində, sənaye dövründən informasiya çağına çevrilməsi iş mühitinin yenidən qurulmasına, yeni iqtisadi qurumların yaradılmasına və makroiqtisadi sistemin yenidən qurulmasına gətirib çıxardı. Yeni iqtisadiyyatda informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının rolu mühüm olmuşdur. Bu xüsusilə beynəlxalq istehsalın dəyişən strukturuna aiddir. Bu kontekstdə, firmalar milli sərhədlər daxilində malların və xidmətlərin istehsalını və satışını inteqrasiya edir. Əvvəllər müstəqil qurumlar arasında keçən beynəlxalq iqtisadi əməliyyatlar hazırda bir firma və ya çoxmillətli bir şirkət içində içiləşdirilir.

Yeni texnoloji infrastruktur, istehsalın zəmanət vermək və uzaqdan satılan və ya həyata keçirilmiş xidmətlərə malikdir. Bu müasir məkanda artan miqdarda beynəlxalq inteqrasiya olunmuş, lakin coğrafi şəkildə dağılmış iş müəssisələri bazarları milli və ya regional deyil, qlobaldır. Həqiqətən, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları vasitəsi ilə zaman və məkanın dağılması fiziki bazarın biznes üçün biznesin və biznesin biznesə çevrilməsi üçün virtual bazar ilə yerini dəyişdi.

Yeni qlobal iqtisadiyyatda malların istehsalı və xidmətlərin göstərilməsi karlılığın iqtisadiyyatı tərəfindən diktə olunmağa davam edir. Başqa sözlə, istehsal prosesində istifadə olunan informasiya texnologiyaları infrastrukturunun və yüksək ixtisaslı işçilərin yüksək qiyməti kiçik bir milli bazardan böyük bir dünya bazarına xidmət edən bir marketinq yerini tələb edir. Bu, idarənin nəzarəti altındakı silahların uzunluğu ilə aparılmış iqtisadi əməliyyatlar aparmaq məqsədi ilə, qlobal istehsalın inteqrasiya edilməsi və birləşmələr, satın alınmalar, ittifaqlar və şəbəkələr vasitəsilə beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin formalaşdırılmasının logistik faydalarından əlavədir.

Yeni iqtisadiyyat iş yerinin strukturunda dramatik bir üz qaldırdı. Daha sərt, hiyerarşik, yuxarıdan aşağı strukturu daha çevik, üfüqi, vahid iş yeri modeli ilə əvəz etmişdir. Məlumat dövrünün üç əhəmiyyətli bacarıq tələbini də diqqətə çatdırmışdır. Birincisi, işə başlama və saxlamaq və ən yaxşı nəticələr əldə etmək üçün əsas təməl təmin edən akademik bacarıqdır. Bunlar səmərəli ünsiyyət bacarığı, tənqidi düşünmək və həyat üçün öyrənməyə davam edir.

İkincisi, müsbət münasibətlərin, məsuliyyətin və uyğunlaşmanın birləşməsi kimi şəxsi idarəetmə bacarıqları. Bunlar vaxt idarəçiliyi, fərdi hesabatlılıq və görüşmə müddətlərini ehtiva edir.

Üçüncüsü, fərdi və ayrı-ayrı fərdlərin digər üzvləri ilə işləmək üçün fərdi bir istək tələb edən komanda işi bacarıqları. Həqiqətən də, yeni yaş idarəçiləri üçün ən böyük çağırış və ən unikal imkanlar bir ardıcıl və məhsuldar iş quruluşunda insan müxtəlifliyini, eləcə də peşə və peşə uyğunsuzluğunu bir araya gətirən bir işçi qüvvəsi mühitinin böyük potensialını və yaradıcılığını qazanmaqdır.

İnformasiya və kommunikasiyanın inqilabının əsasında elmi kəşflərin və yeni ixtiraların ticariləşdirilməsi durur. İnovatdan yeniyə qədər olan yolun uzun və bir çox maneə ilə dolu olduğunu inkar etmir. Bir çox ixtiranın lazımi maliyyə kapitalının təmin olunmasında və ya bir ixtiranın kütləvi istehsalın iqtisadi reallıqlarına uyğunlaşmasında maneələr səbəbindən arxada qalması qeyri-adi deyildir.

İqtisadçı ixtira prosesi ilə əlaqədar iki düşüncə məktəbinə bölünür. İlk məktəb ixtiraların artımlı və marjinal bir proses olduğu anlayışına abunə olur. İkinci düşüncə məktəbi, bəzi ixtiralar, istehsalın yenidənqurma dalğasında və texnoloji kümelenmede iqtisadi mənzərəni yaradan kəskin struktur dəyişikliyinin katalizatorudur. 1860-1900-cü illər arasında Sənaye İnqilabı zamanı meydana gələn böyük ixtiraların iqtisadi məhsuldarlığı və fərdi həyat tərzinə dərin təsir göstərdiyini inkar etmir. Bu ixtiralar elektrik, daxili yanma mühərriki, radio, telefon, fonograf, hərəkət şəkilləri, kimya və əczaçılıq sənayesi, əyləncələr, kommunikasiyalar, şəhər sanitariya və hava və avtonəqliyyat vasitəsi ilə

səyahətlərin inkişafı daxildir. İnformasiya inqilabı geniş struktur dəyişiklikləri və əhəmiyyətli iqtisadi dəyişikliklər ilə yeni ixtiralar yaradır.

Qeyd edək ki, 21-ci əsrin əvvəlində biz sadəcə olaraq iqtisadi və sosial təsirlərdən uzaq olan ikinci bir əhəmiyyətli yeniliklər qrupunun başında dururuq. Yeni iqtisadiyyata aid ixtiraların siyahısı hələ də körpəlik dövründədir, lakin artıq kompüter, internet və telekommunikasiya qurğuları daxildir.

İnformasiya inqilabının təsiri iqtisadiyyatın yenidən qurulması ilə məhdudlaşmır. İş yerinin yenidən qurulması işin təbiətini fərdiləşdirdi və əməyin ayrılmasına gətirib çıxardı.

Sənaye inqilabının iqtisadi mənfəətləri əsasən miqyas iqtisadiyyatı ilə əlaqələndirilmişdir. İstehlakçı dayanıqlı məhsulların yığım xətti istehsal üsulu ilə kütləvi istehsalı Sənaye inqilabı zamanı miqyas iqtisadiyyatlarından əldə edilən gəlirlərin yaxşı nümunəsidir.

İqtisadiyyatın məlumat bazası sektoru üçün informasiya texnologiyası tətbiqlərinin çoxu ümumiyyətlə kompüter və robotların yaygın istifadəsidir. Bu çevrilmənin təminatlı faydası informasiya və kommunikasiya texnologiyaları sahəsində əldə olunan nailiyyətlərə, proqram sənayesinin və əlaqəli biznes xidmətlərinin inkişafının, kompyuterləşdirilmiş avadanlığa investisiya qoyuluşunun miqyasını və yeni texnologiyaların tətbiqi sahəsində yeni tətbiqlərin araşdırılmasında qeyri-adi tədqiqat və inkişaf səviyyəsidir (Məmmədov H., 2010).

Kapital bazarının sürətli inkişafı qloballaşmanın hazırkı prosesinin vacib xüsusiyyətlərindən biridir. Xarici valyuta bazarlarında və kapital bazarlarında genişlənmə kapitalın beynəlxalq köçürülməsi üçün zəruri şərtidir. Ancaq valyuta bazarında dəyişkənlik və ölkələrdən qaynaqlana biləcək pulların rahatlığı çox vaxt panik halları yaradıb. Bunun ən son nümunəsi Şərqi Asiya böhranı idi. Şübhəsiz ki, ölkələr kapital axınlarından faydalanırlar, xarici valyuta bazarlarına diqqətli olmaq lazımdır.

Qloballaşmanın təsirinə dair bir sıra narahatlıqlar vardır. Bunlar hətta qorxu kimi təsvir edilə bilər. Hər bir narahatlıq altında bir çox əlaqəli narahatlıqlar var.

Əsas problem qloballaşmanın ölkələr və ölkələr arasında gəlirlərin daha qeyri-bərabər bölüşdürülməsinə gətirib çıxarmasıdır.

Ümumi dünya ixracatında və inkişaf etməkdə olan ölkələrin dünya istehsalında payı artmaqdadır. Ümumi dünya ixracatında, inkişaf etməkdə olan ölkələrin payı 1988-90-cı illərdə yüzdə 20,6 ikən 2000-ci ildə yüzdə 29,9-a yüksəldi. 1990-cı illərdə bu artım tempi 1980-ci illərdən daha çox olmuşdur. Bütün bu məlumatlar qloballaşma prosesində inkişaf etməkdə olan ölkələrin bir qrup kimi əziyyət çəkdiyini göstərir. Əslində, əhəmiyyətli qazanclar olmuşdur. Ancaq inkişaf etməkdə olan ölkələrdə Afrika yaxşı iş görməyib və bəzi Cənubi Asiya ölkələri yalnız 1990-cı illərdə daha yaxşı işlər görmüşdür. 1990-cı illərdə inkişaf etməkdə olan ölkələrin adambaşına düşən gəlir artımı sənayeləşmiş ölkələrə nisbətən təxminən iki dəfə çoxdur, baxmayaraq ki, baza ili ərzində geniş fərqlənmə səbəbi ilə adambaşına düşən gəlirlərin boşluğu genişlənməmişdir.

Ölkələr daxilində gəlir bölüşdürməsinə gəldikdə isə, qloballaşmanın gəlirin paylanmasında hər hansı bir pozulmanın baş verməməsi üçün əsas amil olub-olmaması barədə qərar vermək çətindir.

Qloballaşma əsas mənada yeni bir fenomen deyil. Böyük torpaqlarda insanların böyük miqrasiyası ilə başlayan tarix kimi qədimdir. Yalnız, kompüter və kommunikasiya texnologiyaları sahəsində son inkişaf inteqrasiya prosesini sürətləndirmişdir, coğrafi məsafələr isə daha az faktor halına çevrilmişdir. Coğrafiyanın bu sonu 'bir nişan və ya bir şey mi? Sərhədlər gözəldir və göy açıqdır. Coğrafiyanı tanımayan müasir texnologiyalarla, siyasi, iqtisadi və mədəni sahələrdə fikirlərini geri qaytarmaq mümkün deyil. Hər bir ölkə özünü yeni çağırışlara cavab verməlidir ki, bu, bu böyük texnoloji və institusional dəyişikliklər tərəfindən atlanmamalıdır.

1.2. Qloballaşmanın mərhələləri və ilkin şərtləri

Eyni rahatlıqla ölçülmək mümkün olmadıqda, qloballaşmanın bəzi digər xüsusiyyətləri bəlkə də daha maraqlıdır.

İqtisadiyyat həqiqətən çox beynəlxalq səviyyədə olmuşdur ki, o, əsasən homogenləşdirilmişdir. Bununla belə, iqtisadi sahədə hətta qloballaşmanın tamamlanmadığı sahələr var. Xüsusilə, miqrasiya azad olmağından çox uzaqdır. Yüksək ixtisaslı mütəxəssislər nisbətən yüksək səviyyədə hərəkətliliyə malikdirlər, lakin bacarıqsız olanlar yüksək gəlirli ölkələrə köçməkdə çətinlik çəkirlər. Çətinliklərə baxmayaraq, bəzi ölkələrin işçi qüvvələrinin əsas hissəsi faktiki olaraq xaricdə işləyir: məsələn, Şri-Lankanın işgücünün təxminən 10% -i xaricdədir.

İqtisadi mənada, qloballaşma ölkələr arasında birbaşa iqtisadi mübadilə deməkdir. Bu, beynəlxalq miqyasda malların və xidmətlərin marketinqi, istehsalı və paylanmasına aiddir. Texnologiya, nəqliyyat və kommunikasiya sistemləri genişləndikcə, maliyyə və ticarət qaydaları uyğunlaşır.

Dünya bazarlarının inteqrasiyası, əhali və fikir mübadiləsi və beynəlxalq qurumların yaradılması dünya bazarlarında uğurlu olmağımız üçün böyük bir fürsət verdi. İqtisadi mənada, qloballaşma ölkələr arasında birbaşa zənginlik mübadiləsinə aiddir.

Çox tez-tez istifadə olunan qloballaşma müxtəlif insanlara fərqli şəkildə təsir göstərir. Geniş səviyyədə, qloballaşma malların, xidmətlərin, kapitalın və texniki biliklərin artan qarşılıqlı sərbəhd axınında əks olunan ölkələr arasında iqtisadi qarşılıqlı əlaqəyə istinad edir. Müəyyən bir şirkət səviyyəsində, qloballaşma rəqabət mövqeyinin fiziki və qeyri-maddi ehtiyatlardan və ölkələrdəki bazar imkanlarından istifadə etmək bacarığı ilə müəyyənləşdirilən dərəcəyə aiddir.

Qloballaşma mövcud dünya sistemini təşkil edən dövlətlər və cəmiyyətlər arasındakı əlaqələrin və bir-birinə birləşmələrin çoxsaylı olduğunu göstərir. Dünyanın bir hissəsində baş verən hadisələr, qərarlar və fəaliyyətlər dünyanın çox uzaq yerlərində olan fərdlər və icmalar üçün əhəmiyyətli nəticələrə səbəb olan prosesi izah edir. Qloballaşmanın iki ayrı hadisəsi vardır: əhatə dairəsi (və ya

uzanan) və intensivlik (və ya dərinləşmə). Bir tərəfdən, dünyanın əksəriyyətini əhatə edən və ya dünyada fəaliyyət göstərən bir sıra prosesləri müəyyənləşdirir.

Beynəlxalq ticarət və xarici birbaşa investisiyalar son bir neçə il ərzində sürətlə artmış, aşağı tariflərlə və qeyri-tarif maneələri ilə idarə edilmişdir. Bu, istehsal və bazarların qloballaşmasına gətirib çıxardı.

Ümumdünya istehsalının qloballaşması baş verdi, çünki firmalar getdikcə daha çox istehsal proseslərinin bir hissəsini dünyaya yayaraq, xərcləri azaldır. Bazarların qloballaşması milli bazarlara diqqətin azaldılmasına gətirib çıxardı və bir böyük dünya bazarına diqqət artırdı. Müxtəlif ölkələrdə istehlakçıların dadı və üstünlükləri bir sıra qlobal normada birləşməyə başlayır.

Menecerlər üçün vacib olan məhsulları və bazarların qloballaşmasının bir çox təsiri var. İstehsal və bazarların qloballaşmasının təsirləri şirkətlərin milli sərhədlərdə sənaye sərhədlərinin dayandırılmadığını və digər milli bazarlarda rəqiblərini tapmağın tələblərini ehtiva edir.

Qloballaşma ilə bağlı bir sıra amillər var. Dünyanın hər yerində daha çox ölkələr azad bazar fəlsəfəsini əhatə edir və ticarət maneələri aradan qaldırırlar. Daha yaxşı və dəyərli ünsiyyət yolları dünyaya daha kiçik bir yer verir. Yeni məhsulların inkişafında iştirak edən ağır Ar-Ge xərcləri səbəbindən, şirkətlər öz investisiyalarını tez bir zamanda geri almaq üçün qlobal bazarları axtarmaq üçün təzyiq göstərilir. Məsələn, Peyk televiziyası dünyada müştərilər arasında vahid zövqləri təşviq etməklə qlobal bazarların yaranmasında mühüm rol oynayır.

Qloballaşma yoxsul ölkələr üçün böyük imkanlar yaratmışdır. Keçmişdə yoxsul ölkələr kasıb qalmışdı və zəngin ölkələr nəsillər üçün zəngin qaldılar. İndi cəmiyyətlər çox daha qısa zamanlarda bacarıq və sərvət inkişaf edə bilər. Məsələn, 40 ildən az müddətdə Sinqapur, inkişaf etməkdə olan ölkədən inkişaf etmiş ölkə statusuna keçdi. Tayvan və Cənubi Koreya da yaxşı nümunələrdir.

Qloballaşma kiçik şirkətlər üçün rol oynayır. Qlobal iqtisadiyyatda vacib olan məsələ sadəcə ölçü deyil; bu, həssaslıq, şöhrət və yenilik qabiliyyəti kimi digər qeyri-maddi amillərdir. Qloballaşma qorxusu və qərb (əsasən Amerika)

mədəniyyətinin tətbiqi, bir çox ölkələr öz fərqlənmə və şəxsiyyətlərini qorumaq üçün paranoyalara çevrilmişdir.

Yerli marketing imkanlarından kənara çıxdıqdan sonra bəzi iddialı səmərəli ölkələr beynəlxalq bazarlarda fəaliyyətlərini genişləndirmək fikrindədirlər.

Beynəlxalq bazarlara daxil olmaq üçün əsas strategiyalar:

- a) Şəffaflıq / qlobal kənar təchizat (ucuz xammal və ya əməyin qaynağı);
- b) İxrac;
- c) Lisenziyalaşdırma;
- d) Françayzinq;
- e) Birgə Müəssisələr / Satınalmalar;
- f) Birbaşa investisiyalar.

Qloballaşma ən qədim və ən fərqli insan yenilikləri arasında olan bazarların, texnologiyanın və dövlətin qarşılıqlı təsirini nəzərdə tutur. Bazarların təşkil edildiyi əsas prinsipi ən ibtidai insan cəmiyyətlərində mövcud olduğu bilinir.

Bir çox əsrlər boyu dünyada insan cəmiyyətləri mütəmadi olaraq daha sıx əlaqələr qurmuşdur. Son zamanlar qlobal integrasiya tempi kəskin şəkildə artıb. Rabitə, nəqliyyat və kompüter texnologiyasındakı görünməmiş dəyişikliklər prosesə yeni təkan vermiş və dünyaya hər zamankindən daha çox qarşılıqlı təsir göstərmişdir. Çoxmillətli şirkətlər bir çox ölkədə məhsul istehsal edir və bütün dünyada istehlakçılara satır. Pul, texnologiya və xammallar milli sərhədlər üzərində sürətlə irəliləyir. Məhsul və maliyyə ilə yanaşı, ideyalar və mədəniyyətlər daha sərbəst şəkildə yayılır. Nəticədə qanunlar, iqtisadiyyat və sosial hərəkətlər beynəlxalq səviyyədə formalaşır.

Qloballaşma geniş yayılmış əzab, iğtişaşlar və iğtişaşlara səbəb olduğu kimi, yeni bazarlar və zənginlik yaradır. Həm sosial ədalətin, həm də azadlığın qlobal hərəkəti üçün repressiyanın və katalizatorun mənbəyidir. 2008-2009-cu illərdə baş verən böyük maliyyə böhranı qeyri-sabit, tənzimlənməmiş, qlobal iqtisadiyyatın təhlükələrinə səbəb olub, lakin dəyişiklik üçün mühüm qlobal təşəbbüslərə səbəb olmuşdur.

Qloballaşma dövrü bir sıra sosial, siyasi və iqtisadi dəyişiklikləri əhatə edir.

Qloballaşma geniş məsafələr üzərində fikir və malların mübadiləni genişləndirir və sürətləndirir. Qloballaşma halları dünyada qloballaşmanın gerçək insanları və yerləri necə təsir etdiyini vurğulayaraq dünyanın bir-birinə bağlılığının müxtəlif təzahürlərini araşdırır.

Qloballaşma tez-tez təbiətin bir qüvvəsi, hədsiz və ya alternativsiz bir fenomen kimi görünür. Amma xalq hərəkətləri nə dəyişməz, nə də qaçılmaz olduğunu göstərdi. Dünyadakı bütün vətəndaşlar - qlobal Şimaldan və Cənubdan olan adi insanlar alternativ gələcəkləri formalaşdırmaq, birgə planetar mühitimiz üçün əməkdaşlığın qloballaşması, həmrəylik və hörmət yaratmaq üçün birlikdə işləyə bilirlər.

Qloballaşma dünya iqtisadiyyatları arasında sərhədlər, mallar, xidmət və sərhədlərin hərəkəti insanların yaranması ilə daha böyük qarşılıqlı bağlılığından dolayı dünya iqtisadi baxımdan birləşən görünən bir prosesdir. Bu, ölkələr arasında coğrafi, mədəni, iqtisadi və institusional məsafələrin azaldılması kimi bir prosesdir. Bir ölkədə baş verən hadisələr sistemdəki bütün digərləri təsir edərsə sistemli bir əlaqə qurur.

Birləşdirilmiş dünya məlumatlarını nəzərdən keçirərək, qloballaşmanın ən yaxşı şəkildə durmaqda olduğunu görüncə bilər. DYY, əvvəlki maliyyə böhranı səviyyəsindən və dünya ticarətindən geri qalmır, hələ də yüksəlməsinə baxmayaraq, 2008-ci ildən etibarən böyümüş deyil. Qərb dünyasında bərabərsizliyin artması və planet ətrafında proteksionist tədbirlərin artması real bir narahatlıqdır. Misal üçün, 2016-cı ilin yanvar-avqust aylarında G20 ölkələri yalnız xarici ticarət maraqlarına qarşı 350-dən çox ayrı-seçkilik tədbirləri tətbiq ediblər.

Qərb iqtisadiyyatlarının əsas problemi qloballaşmanın ucuzluğa və çoxmillətli sahibkarlıq fəaliyyətində olan miqrantların işi və gəliri aşağı xərcli ölkələr üçün bir çox fəaliyyəti offşor tərəfindən aşağı yönəldilmiş orta siniflərin yoxsulluq səviyyəsini azaltdığını qəbul edir. Böyük Britaniyanın, AB-nin ikinci böyük iqtisadiyyatının və davamlı bərabərsizliyi ayrılması ilə Avropa iqtisadiyyatları arasında diqqəti çəkir, AB-nin siyasi, maliyyə və büdcə sabitliyi təhlükə altındadır. Dünyadakı ən böyük ticarət blokunun parçalanma riski var.

Ümumiyyətlə inkişaf etməkdə olan bazarlarda və xüsusən Çində 1990-cı illərdən etibarən yüz milyonlarla yoxsulluqdan orta sinifə qədər gedəndən sonra qloballaşma ilə bağlı ikinci bir fikir yoxdur. Çin, qloballaşma prosesini, məsələn, Avropada daha çox vəsait almaq və Afrika və Asiyanı idarə etmək yolu ilə qloballaşma prosesini gücləndirəcək və Qərbin mövcud iqtisadi zəifliyi və Avropanın rəqabətinə davam edəcəkdir.

Daha yavaş böyümə, böyük iqtisadi tarazlıqlar, Çin yüksəlişi və azad ticarətin artması ilə bağlı olan bərabərsizlik siyasət səviyyəsində düzgün idarə edilmədikdə, Qərb seçicilərini radikal müdafiəçi gündəmləri tətbiq edəcək hökumətləri seçməyə səbəb ola bilər. Bu, qloballaşmanın daha da irəliləməsinə səbəb ola bilər.

Dünya müharibəsinə aparan dövrdə artan iqtisadi və geosiyasi rəqabətin güclü siqnalları var idi, lakin 1931-ci ildən sonra, 20 ildən artıqdır ki, işlərin başlanmasına başlandı.

Giddens qloballaşma məsələsinə 4 prizmadan baxmağın vacibliyini qeyd edir: (Həsənov Ə., 2005)

1. Dünya kapitalist iqtisadiyyatı.
2. Milli dövlət sistemi.
3. Dünya hərbi düzəni.
4. Beynəlxalq əmək bölgüsü.

Diaqram 1: Qloballaşmanın 5 mərhələsi (Robertson)

Mənbə

Mənbə: V. Bozkurt (2007) “Küreselleşme; Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar” kitabı əsasənda müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Qloballaşmanın aşağıdakı əsas mərhələləri vardır:

1. Qloballaşmanın ilk mərhələsində bazar potensialı ölkə ilə məhdudlaşır. İstehsal və marketinq obyektləri yalnız evdə yerləşir. Artıq ixrac edilə bilər və ya ola bilməz. Xarici bazarları inkişaf etdirmək üçün açıq bir cəhd yoxdur. Yeni məhsullar əlavə edilə bilər, yeni yerli bazarlara xidmət edilə bilər, lakin bütün planlaşdırma yalnız milli bazarlarla məhdudlaşır.

2.Qloballaşmanın ikinci mərhələsində ölkələr normal olaraq daxili bazarlarına diqqət yetirirlər. Onlar bəzi əsas sahələrdə öz imkanlarını inkişaf etdirir və gücləndirirlər (Abbasbəyli A.N., 2017).

3.Qloballaşmanın üçüncü mərhələsində ölkələr xarici bazarlara daha ciddi baxmağa başlayırlar, lakin orientasiya əsasən yerli olaraq qalır. Bu mərhələdə bir dövlətin müxtəlif variantları ixrac edilir, xaricdə anbarlar qurur. Dövlət, aşağı riskli xarici bazarların daha yaxşı anlaşılmasına nail olur, lakin böyük həcmdə resurslar tərətmədən (Şükürov A.M., 2011).

4.Qloballaşmanın dördüncü mərhələsində xarici bazarlara olan öhdəlik artır. Dövlət öz məhsullarını uyğunlaşdırmaq üçün müxtəlif bazarlarda olan fərqləri nəzərə almağa başlayır. Müxtəlif bazarlarda müştərilərin həssaslığını artırmaq üçün müxtəlif strategiyalar yaranır. Bu mərhələ çoxmillətli mərhələyə aid edilə bilər.

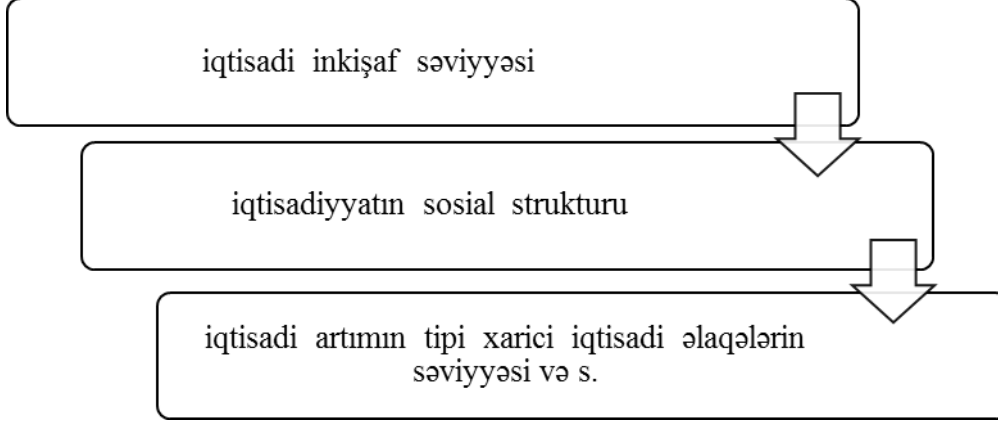
5.Qloballaşmanın son mərhələsində transmilli korporasiya ortaya çıxır. Burada şirkət fərqli bazarlarda həm oxşarlıqlar, həm də fərqlilikləri nəzərə alır. Bəzi fəaliyyətlər dünya səviyyəsində standartlaşdırılır, bəziləri isə fərdi bazarların ehtiyaclarına uyğunlaşdırılır. Şirkət, qlobal effektivliyi, yerli cavabdehliyini və müxtəlif tərəfdaşlıqlarda məlumatların paylaşılmasını birləşdirməyə çalışır. Dünyanın hər yerində birbaşa əlaqəli şəbəkələr yaranır. Ölkənin və ya qərargahın olduğu yerdən çıxmaq çox çətindir.

II FƏSİL. AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATININ QLOBAL DÜNYA TƏSƏRRÜFATINDA MÖVQEYİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiya və onun gücləndirilməsi

Dünya iqtisadiyyatı böyük bir sistem olmaqla bərabər, fərqli-fərqli hissələrə, yarım sistemlərə malikdir. Bu yarım sistemlər özünəxas xüsusiyyətlərə malik olsalar da, ümumi birləşdirən cəhətlərdə mövcuddur. Bəzi hallarda bu yarım sistemlər ümumi məqsəddə birləşməli olurlar. Bu səbəbdən həm daxili, həm xarici qanunauyğunluqlar təsir edə bilər. Yarım sistemləri fərqləndirmək məqsədilə bir çox meyarlardan istifadə olunur. Aşağıdakı meyarlara diqqət yetirək:

Diagram 2: Dünya təsərrüfatında müəyyən yarım sistemlərin meyarları

Mənbə: A.M. Şükürov (2006) “Qloballaşmış cəmiyyətlər: dünən, bu gün və sabah” kitabı əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

İqtisadi inkişaf səviyyəsi ən çox yayılan meyardır ki, bu da yarım sistemin müəyyən edilməsində böyük rol oynayır. İqtisadi inkişaf səviyyəsi ümumdaxili məhsulun həcminə uyğun olaraq hesablanır.

İqtisadi ehtiyacların həcmi yarım sistemlərin ayrılmasının əsas səbəblərindəndir. Bu, əhəlinin sayı, məhsuldar qüvvələrin həcmi, bölgüsü, ehtiyatların bölgüsü kimi proseslər ilə izah edilir.

Yarım sistemlər də bir-neçə qruplara, yarımqruplara ayrılır. Məlumdur ki, dünya iqtisadiyyatının yaradılması yeni aspektlərin, kateqoriyaların yaranmasına səbəb olur. Bu yeni göstəricilər iqtisadiyyatın dinamikasını və indiki vəziyyətini izah edir.

Dünya təsərrüfat sisteminin tədqiq edilməsi üçün yuxarıdakı meyarlara görə daha böyük qrup dövlətlərə bölünür. Bu ölkələr aşağıdakılardır:

Diaqram 3: Böyük qrup dövlətlər

Mənbə: A.N. Abbasbəyli (2017) “Müasir beynəlxalq əlaqələr və qloballaşma” kitabına əsasən Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

1. Ümumdünya üzrə ümumi məhsul – DÜÜM. Dünya üzrə ümumi məhsul göstəriciləri müəyyən vaxt intervalında dünya dövlətlərində emal olunan son məhsul və xidmətlərin ümumi kəmiyyətini özündə göstərir

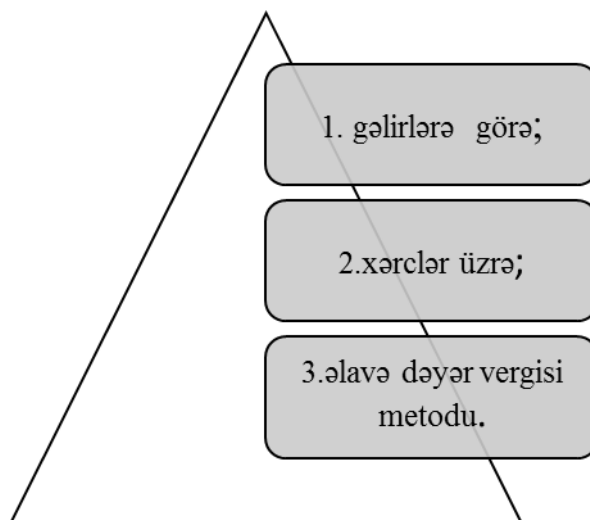
2. Hər bir ölkədə ayrıca ümumdaxili məhsul – ÜDM. Bu rəqəmlərin hesablanması milli hesab sistemində özünü əks etdirir və ölkənin daxildə və xaricdə makroiqtisadi gücünü sübuta yetirir.

İqtisadi inkişaf və biznes dövrü nəzəriyyəsi Schumpeter (1912) iqtisadi inkişafda sahibkarın rolu ilə bağlı yol analizini açıqladı. Bu günə qədər sahibkarlıq üzərində işlədiyi cəsd bu mövzuda ən nüfuzlu analizdir. Schumpeterin xəbərinə görə yenilik, sahibkarlığın iqtisadi cəmiyyətə dəyərini təyin edir. Schumpeter, innovasiya istehsal funksiyasındakı bir dəyişikliyi çökdürən prinsipi qəbul etdi və sahibkar bu barədə gətirən katalizördür. Bu baxımdan sahibkarlıq böyümənin mühərriki və xalqların zənginliyinə töhfə kimi əlavə əhəmiyyət kəsb edir.

Makroiqtisadi göstəricilərin əsaslarından biri də ümummilli məhsuldur. ÜMM-ni ÜDM-dən fərqlədirən cəhət onun təkcə daxildə deyil, həm də xaricdə fəaliyyətlə məşğul olanların maaşlarını, dividendlərini, faizlərini də əks

etdirməsidir. ÜDM milli hesab sistemi ilə hesablandığı halda, DÜÜM isə yalnız Amerika dolları ilə hesablanır. ÜDM 3 metoddla hesablanır.

Diqram 4: ÜDM hesablama metodları

Mənbə: A.N. Abbasbəyli (2017) "Müasir beynəlxalq əlaqələr və qloballaşma kitabına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

21-ci əsrin yeni qlobal iqtisadiyyatında sahibkarlığın rolu və funksiyaları əlavə əhəmiyyət kəsb edir və mürəkkəb problemlərlə üzləşirlər. Bu gün biz özəl sektora iqtisadi artımın ən vacib mühərriki halına gələn sürətlə dəyişən iqtisadi hadisələrin çətin mühitində yaşayırıq və dövlət sektoru əhəmiyyətinə və təsirinə köklənmişdir. Bu baxımdan, sahibkarın özəl sektorun müəssisəsi vasitəsi ilə milli rifahı inkişaf etdirməkdə əsas rol oynayır.

Sahibkarlar, müasir çağırışlar və yeni imkanlar ilə qarşılaşdıqları üçün iqtisadi mənzərə ilə bağlı yeni qaydaları müəyyən edirlər. Yeni fikirlər, yeni istiqamətlər və yeni təşəbbüslər 21-ci əsrin imza nişanəsidir. Bu yeni mühitdə sahibkarlar pragmatik bir vizyonu ifadə etməli, effektiv liderliyə sahib olmalıdırlar və səlahiyyətli biznes strategiyasını inkişaf etdirməlidirlər. Onlar yeni iqtisadiyyatın interaktiv maddələrini inteqrasiya etmək üçün şəxsi keyfiyyətlərə malik olmalıdırlar. qloballaşma, ticarətin liberallaşdırılması və informasiya texnologiyaları və kommunikasiya inqilabı, rəqabət üstünlüyünü artırmaq üçündür. Onların biznes strategiyası rahatlıq, sürətli cavab müddəti və iqtisadi imkanlara proaktiv yanaşma olmalıdır.

Yeni qlobal iqtisadiyyatda baş verən geniş iqtisadi integrasiya millətlərin bir-birindən asılılığını artırdı və istehsal və marketinq əlaqələrini genişləndirdi. Bu çevrilmənin qəlbində qlobal sahibkarlığın doğulmasıdır. Başqa sözlə, sahibkarlıq təşəbbüslərinin həyata keçirilməsində qlobal bir zehniyyət qəbul etmək qabiliyyətidir. Həqiqətən, yeni bir qlobal vizyona əlavə olaraq, yeni səlahiyyətlər və yeni bacarıqlar müasir sahibkar üçün zəruri vasitədir. Bu yeni bacarıqların arasında tez-tez və təkrar dəyişikliklərin güzəştli dalğası, məhsulların keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq, dəyişən bazar şərtlərinə daha sürətli cavab verən, daha aşağı qiymətlərlə satan və daha çox məhsuldar olan istehsal metodları ilə mübarizə qabiliyyəti var. Qlobal strategiyani inkişaf etdirmək üçün, müasir sahibkar çoxşaxəli əlaqələri və mürəkkəb sosial, mədəni, iqtisadi və siyasi reallıqları birləşdirmək üçün zehniyyətini genişləndirməlidir.

Ən vacib sahibkarlıq tələblərindən biri qlobal perspektivə malik olmaq qabiliyyətidir. Qloballaşma bütün praktiki məqsədlər üçün əriyən milli sərhədləri ərimiş və coğrafi mövqeyini əsassız etdi. Qlobal bir vizyonu olan sahibkarlar dünya miqyasında iqtisadi imkanları əhatə etməyə üstünlük verirlər. Yerli, regional və ya milli mühitdə biznesin aparılması beynəlxalq səviyyədə biznes aparmaqdan fərqlidir. Məsələn, bazarda milli imicdən qlobal bir imicə qədər yüksəlməsini tələb edir. Bu, dünya standartlarında eyni keyfiyyət standartlarını ardıcıl şəkildə təsdiqləməyi, eyni zamanda, paketin hazırlanmasında və ya yerli bazarın ənənələrinə uyğun məhsulun görünüşünə uyğunlaşdığını ehtiva edir.

İkinci olaraq, yeni qlobal sahibkarlıq problemləri qarşılamaq və insan müxtəlifliyi ilə bağlı imkanlardan istifadə etmək qabiliyyətinə malik olmalıdır. Bunun üçün işçi qüvvəsi və məhsuldar müştərilər baxımından mütərəqqi çoxmədəniyyətli bir yanaşmanın qəbul edilməsi tələb olunur. Müasir sahibkar insanların ətraf mühitə və onun icma inkişafı ilə əlaqələrinə necə təsir etdiyini və qarşılıqlı təsir göstərən mədəni, sosial və iqtisadi fərqlərin bilik və qiymətləndirməsini inkişaf etdirməlidir. Müxtəlif mədəni dəyərlərə, problemlərin həllinə və qərarlar qəbul edilməsinə dair münasibətlərə və yanaşmalara davamlı olaraq həssas olmağı tələb edir.

Yerli və beynəlxalq miqyasda müxtəlifliyin idarə edilməsində peşəkarlıq işçi qüvvəsinin çoxmədəniyyətli profilini və məhsuldarlığın optimal səviyyəsini təmin etmək üçün vacibdir. İşçi qüvvənin mədəni müxtəlifliyi strateji biznes üstünlüyünə daxil edilməli olan bir iqtisadi aktivdir. Bu, bir çox ölkələrin dillərində ünsiyyət qurma qabiliyyətinə, yerli ənənələrə, ənənələrə, biznesə və maliyyə vərdişlərinə aşiq olmaq qabiliyyətinə çevrilir.

Xarici bazarlarda yeni məhsullar tətbiq etməyə çalışarkən marketing strategiyaları dil və mədəniyyətlərin rolunu anlamalıdır. Yerli seçimləri, qablaşdırma, markalaşma, yerli şərait və iqtisadi infrastrukturunu nəzərə almamaq zəif strateji qərarlarla nəticələnə bilər. Mədəni müxtəlifliyin səmərəli idarə olunması üçün vacib bir əmtəə mədəni həssaslıqdır.

Müasir sahibkar çoxmillətli, çoxşaxəli, multilingual, və işçi qüvvəsinin multifait xarakterindən istifadə etməyə imkan verən rahatlıq səviyyəsini tələb edir. Bu, beynəlxalq ticarət kimi sahələrdə dərin bir iqtisadi üstünlükdür ixrac bazarları, xarici ticarət əlaqələri, iqtisadi imkanların qapılarını açmaq, xaricdə bazarlarda iştirakı təmin etmək, xarici investisiyaları asanlaşdırmaq, qabaqcıl texnologiyaların inteqrasiyasını təmin etmək və xarici bazarda fəaliyyət göstərmək riskini qiymətləndirməkdir.

Qlobal perspektiv bütün işçilərə ədalətli və ədalətli davranılaraq bərabər imkanlar və bərabər mükafatlarla təmin edilən işçi qüvvəsinin inklüzivliyinə vahid bir baxışdan ibarətdir. Bu məhsuldar və etibarlı mühitdə işgüzar şəbəkədə müxtəlif mədəniyyətlərin səmərəli inteqrasiyasını tələb edir. Bir sözlə, bu, müxtəlif və plüralist işçi qüvvəsinin strateji koordinasiyasından ötrü nəticələrin girişdən böyük olduğu insan sinerji yaratmaqdır.

Yeni iqtisadiyyatda müvəffəqiyyətli sahibkarlığın üçüncü aksiyası yeniliklərin sərhədlərini davamlı və qəsdən bir şəkildə itələməkdən asılıdır. Yeniliklərin inteqrasiyası iqtisadi səmərəlilik və müvəffəqiyyətli bir biznes strategiyasının inkişafı üçün daimi bir məqam halına gəldi.

Müasir sahibkar, davamlı bir müddətdə yenilikçi dəyişiklik üçün katalizator rolunu əhatə etməlidir. Bu baxımdan sahibkarlar miqyaslı iqtisadiyyata və əhatə

iqtisadiyyatına nail olmaq üçün imkanları axtarmaq lazımdır. Qlobal müəssisələr qlobal bazarlara çatmaq üçün bu iqtisadiyyatları müəyyən edə bilirlər. Bununla yanaşı, daxili bazarın potensialını genişləndirir və tədqiqat və inkişaf, yeni məhsulların inkişafı, keyfiyyətin yaxşılaşdırılması və mövcud məhsulların dəyərinin azaldılması yolu ilə innovasiya təşəbbüslərinin həcmi artırır.

Bazar tələblərinin və ehtiyaclarının müxtəlifliyini nəzərə alaraq, istehsal və xaric olma sahəsinin dağılması, tədqiqat və inkişaf liderliyinin əhəmiyyəti və məhsul və proses yenilikləri üçün texnoloji avansların tanınması; öyrənmə və məlumatların ötürülməsi qlobal uğur üçün əsasdır. Müvəffəqiyyətli olan biznes təşkilatları sürətlə və səmərəli qazanılmış bilikləri koordinasiya, köçürə və istifadə edə bilməli olmalıdır.

Beynəlxalq mərkəzə malik olan yeni korporasiyalar qlobal imkanlara malik olan təşkilati bir viziona sahib olmalıdırlar. Müəssisə vizyonunu asanlaşdıran və təşkilatın bütün ərazisində səmərəli və davamlı şəkildə həyata keçirilməsi planları olan bir inzibati model olmalıdır. Bu baxımdan məhsulun keyfiyyəti əlavə əhəmiyyət kəsb edir. Müasir müəssisənin mədəniyyəti şirkətin bütün sahələrində deyil, bütün müəssisələrdəki yüksək keyfiyyətli standartlara riayət etmək olmalıdır.

Yeni qlobal korporasiyanın müasir üfüqi strukturu yeni imkanlar yaratmaq üçün katalizator olan birgə fikirlər və yeni məlumatlar prosesinə imkan verir. Bu qlobal mühitdə korporasiyalar müxtəlif insan qrupları ilə ünsiyyət bacarıqlarını tələb edəcəklər. Bunu effektiv etmək üçün çoxdilli təlim və yüksək səviyyəli mədəni maarifləndirmə və həssaslıq tələb olunur. Həmkarlar və müştərilər arasında yaxşı ünsiyyət bacarıqlarının müsbət təsiri ilə yanaşı, effektiv ünsiyyət coğrafi dərəcədə dağılmış və mədəni cəhətdən müxtəlif təşkilatlar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Müasir sahibkarlıq təşkilati dizaynda yaradıcılıq elementi yaratmalı və funksional qlobal perspektivi əks etdirməlidir. Təşkilati struktur müxtəlif bir qlobal mühitdə effektiv fəaliyyət göstərmək üçün rahatlıq və çoxölçümlə ilə xarakterizə edilməlidir. Bu baxımdan effektiv komanda işi müvəffəqiyyət üçün vacib şərtidir.

Sözsüz ki, qlobal əməliyyatların mürəkkəbliyi artdıqca, xüsusilə də mədəni cəhətdən fərqli qruplarda iş qruplarında effektiv fəaliyyət qabiliyyəti böyük əhəmiyyət kəsb edir. Daha yaxşı və daha ucuz qlobal kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı qlobal qrupların eyni fiziki vəziyyətdə olmadan fəaliyyət göstərə biləcəyini bildirir. Qlobal komanda işi uğurlu biznes planlaşdırma, dünya səviyyəsində məqsədlərə nail olmaq üçün güclü bir öhdəlik və strateji dəyişikliklərin həyata keçirilməsində daha sıx əməkdaşlıq etməyə kömək edə bilər.

Yeni qlobal iqtisadiyyatın iqtisadi profili innovasiya və təşəbbüskar təşəbbüslə təmin edilən və yeni ideyalara, yeni perspektivlərə və yeni biznes strategiyalarına əsaslanan texnologiya ilə idarə olunur. Yeni investisiya imkanları üçün qapını açdı və məşğulluq yaratmaq üçün katalizator kimi çıxış etdi. Eyni zamanda, yeni iqtisadiyyat iqtisadi mənzərəni dəyişdirmiş və iqtisadiyyatın müxtəlif sektorları arasında əlaqələri reallaşdırmışdır. Bir sözlə, texnoloji yenilik və sahibkarlıq təşəbbüsü 21-ci əsrin yeni qlobal iqtisadiyyatında canlı və yaxşıdır.

Yeni iqtisadiyyat landşaftının struktur parametrlərini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişib və vaxt və məkan üçün prizma ilə müqavilə bağladı. Yeni iqtisadiyyatda informasiya texnologiyalarının rolu mühüm olmuşdur. Xüsusilə beynəlxalq istehsalın dəyişən strukturunda güclüdür. Əvvəllər müstəqil qurumlar arasında keçən beynəlxalq iqtisadi əməliyyatlar hazırda bir firma və ya çoxmillətli bir şirkət içində içiləşdirilir. Yeni texnoloji infrastruktur istehsaldan zövq alınması üçün xidmətlərin gücləndirilməsinə, uzaqdan satılmasına və ya həyata keçirilməsinə imkan yaradır.

Bu müasir məkanda, beynəlxalq miqyasda inteqrasiya edilmiş, lakin coğrafi olaraq dağılmış iş müəssisələrinin sayı artmaqda olan bazar milli və ya regional deyil, qlobaldır. İstehsalın beynəlxalqləşdirilməsi karlılığın iqtisadiyyatı ilə tələb olunur. Başqa sözlə, informasiya texnologiyasının yüksək qiyməti və istehsal prosesində istifadə olunan yüksək ixtisaslı işçi, daha kiçik bir milli bazar deyil, dünya bazarına xidmət edən marketing yerini tələb edir. Yeni iqtisadiyyatın iqtisadi ürək döyülməsi qlobal sahibkardır.

Qloballaşma siyasət seçimlərindən çox texnoloji inkişaflardan qaynaqlan - dığını iddia etsəm, bunu geri çevirməyə çalışmaq, daha çox Kral Canutta oynayır. Təklif etdiyi faydaları maksimuma çatdırmaq və yaranan riskləri minimuma endirmək üçün daha məhsuldar olardı.

Yuxarıda qeyd olunanlardan aydın olur ki, inkişaf etməkdə olan ölkənin vətəndaşları ticarətə və xarici investisiyalara açıq olmaqdan faydalana biləcəklərini şübhə altına almaq üçün çox az səbəb görmürəm. Bu onlara bol vərdişsiz əməkdən nisbətən yaxşı istifadə etmək və dünya səviyyəsində texnologiyaya çıxış əldə edə bilmək üstünlüklərini verir. Lakin, sadəcə vərdişsiz əməkdən istifadəyə sədaqət göstərsələr, onlar eyni məhsulları ixrac edən yoxsul rəqiblərinin həyat səviyyəsindən kənara çıxa bilməzlər.

Vaxt keçdikcə həyat standartlarını yüksəltmək üçün nisbətən bağlanmış iqtisadiyyatda olduğundan təhsil standartlarını artırmaq ən azı vacibdir. İlk təxminən birinə qlobal iqtisadiyyatda necə inkişaf etmək üçün siyasət məsləhətini ümumiləşdirmək olar: bir vətəndaşa vətəndaşı təhsil vasitəsi ilə uyğun bir qabiliyyət verin və sonra dünya iqtisadiyyatına xeyirli olan hər şeyi çıxarmaq işinə başlasın.

Bununla yanaşı, ikinci bir yanaşma bir dünya iqtisadiyyatına tam təsir göstərən risklərin də tanınmasını tələb edir. Mən əminəm ki, inkişaf etməkdə olan ölkələrin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasını məhdudlaşdıracağı və qısamüddətli kapital axınlarının liberallaşdırılması ilə bağlı məsləhətləşmələrə malik olduğunu düşünən ən azı bir əhəmiyyətli ölçü var.

Qısamüddətli kapital axınlarının azadlığı iqtisadi artımın inkişafına kömək etmək üçün əhəmiyyətli bir amil olduğuna inanmamaq üçün heç bir inandırıcı analitik səbəb və ya empirik sübut olmadığından, distribütiv bərabərlik demək deyil, mən ehtiyatlılığın sürətləndirmədən deyil, təxirə salmağı düşündüyünü düşünürəm bu liberallaşmanın bir qismidir.

Bundan əlavə, iqtisadiyyata qarşı risklər həqiqətən həyata keçirərkən fərdləri qorumaq üçün mexanizmlər olub-olmadığını soruşmaq lazımdır. Şərq Asiyadakı son təcrübələr yenidən təlimatlıdır: Dünya Bankı ötən il böhrana məruz qalan

ölkələrdə sosial təhlükəsizlik şəbəkələrinin inkişafında baş verən qəza kursuna böyük səy göstərdi.

İqtisadi inteqrasiya tez-tez ticarət məhdudiyyətlərinin azaldılması və ya aradan qaldırılması və pul və maliyyə siyasətinin koordinasiyası daxil olmaqla müxtəlif bölgələr arasında bir tənzimləmədir. İqtisadi inteqrasiya həm istehlakçılar, həm istehsalçılar üçün xərcləri azaltmaq, həm də müqavilədə iştirak edən ölkələr arasında ticarətin artırılmasını nəzərdə tutur.

İqtisadiyyatlar inteqrasiya edildikdə, ticarət maneələri azalır və ölkələr arasında iqtisadi və siyasi koordinasiya artır. İqtisadi inteqrasiyanın yeddi mərhələsi var: imtiyazlı ticarət sahəsi, azad ticarət sahəsi, gömrük birliyi, ümumi bazar, iqtisadi birlik, iqtisadi və pul vahidi və tam iqtisadi inteqrasiya. Son mərhələ tam bir pul birliyi və maliyyə siyasətinin uyğunlaşdırılmasını əks etdirir.

Regionlar öz vətəndaşlarına daha yaxşı xidmət göstərmək üçün iqtisadi inteqrasiyanı qəbul edə bilirlər. İqtisadi inteqrasiya bazarları genişləndirir, məşğulluğun artırılması və siyasi əməkdaşlığı gücləndirir bilər. İqtisadi inteqrasiyanı həyata keçirərkən bəzi üstünlüklər və mənfi cəhətlər ağırlaşdırılmalıdır.

Qloballaşan kimi düşünülməyən dünya iqtisadiyyatıdır. Yəni, bütün dünya bir-birinə bənzər bir məhsul, bir-birinə bənzər məhsullar istifadəsi və eyni impulslara cavab verən tək bir bazarın bir hissəsi kimi gedir. Qloballaşma dünya ticarətinin böyüməsində məhsulun payı kimi (dünya idxalının ümumi dünya məhsuluna, GWP-ə nisbəti, 1938-ci ildə 7% -dən 1970-ci ildə 10% -ə qədər artıb və 1996-cı ildə 18% -dən çox artıb) ortaya çıxır. Birbaşa xarici investisiya partlayışında əks olunur: İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə DTİ 1970-ci ildə 2,2 milyard dollardan 1997-ci ildə 154 milyard dollara qədər artmışdır. Bu da milli kapital bazarlarında getdikcə daha çox inteqrasiya olunub, nəticədə 1.3 trilyon dollar gündə 2% -dən az olan ticarət əməliyyatları ilə birbaşa əlaqəli olan dünyanın valyuta bazarlarını keçir.

İqtisadi inteqrasiyanın üstünlükləri üç kateqoriyaya bölünür: ticarət faydaları, məşğulluq və siyasi əməkdaşlıq. Daha konkret olaraq, iqtisadi inteqrasiya adətən

ticarət xərclərinin azaldılmasına, malların və xidmətlərin daha geniş bir seçiminin və daha çox satılma gücünə gətirib çıxaran səmərəliliyin artırılmasına gətirib çıxarır.

Ticarət azadlığının bazar genişləndirilməsinə, texnologiyanın paylaşıl -masına və sərhədyanı sərmayə axınlarına gətirib çıxardığı üçün məşğulluq imkanları yaxşılaşmağa meyli olur. Münaqişələrin sülh yolu ilə həllinə və daha çox sabitliyə gətirib çıxara biləcək güclü iqtisadi əlaqələrə görə ölkələr arasında siyasi əməkdaşlıq inkişaf edə bilər.

Faydalara baxmayaraq, iqtisadi inteqrasiya xərclərə malikdir. Dezavantajlar ticarət dövrüyəsini və milli suverenliyin eroziyasını nəzərdə tutur. Məsələn, həmkarlar ittifaqları ticarət üçün iqtisadi cəhətdən zərərli olsa belə, qeyri-üzvlərdən ticarət ala bilərlər. Əlavə olaraq, iqtisadi birliklərin üzvləri seçilməyən xarici siyasət qurumları tərəfindən müəyyən edilmiş ticarət, pul siyasəti və maliyyə siyasəti ilə bağlı qaydalara riayət etmək üçün adətən tələb olunur.

İqtisadçılar və siyasətçilər iqtisadi inteqrasiyanın cəmiyyət üçün əhəmiyyətli fayda gətirə biləcəyinə inandığından, bir çox təşkilat ölkələr və bölgələr arasında iqtisadi inteqrasiyanın dərəcəsini ölçməyə çalışırlar. İqtisadi inteqrasiyanın ölçülməsi metodikası adətən çoxlu iqtisadi göstəricilərin, o cümlədən malların və xidmətlərin ticarəti, sərhədlərarası sərmayə axınları, əmək miqrasiyası və s. Daxildir. İqtisadi inteqrasiyanın qiymətləndirilməsi, həmçinin, peşə üzvlüyünə üzvlük və istehlakçıların və investorların hüquqlarını qoruyan müəssisələrin qüvvəsi kimi institusional uyğunluq tədbirlərini də əhatə edir.

Avropa İttifaqı 28 üzv dövləti daxil edib və 1993-cü ildə formal olaraq formalaşmışdır. 2002-ci ildən bu ölkələrin 19-u avroyu paylaşılan bir valyuta kimi qəbul etmişdir. Beynəlxalq Valyuta Fondu məlumatlarına görə, Avropa İttifaqı dünyada ümumi daxili məhsulun 16.04% -ni təşkil edir.

Birləşmiş Krallıq, 2016-cı ilin 29 martından 2019-cu ilədək etibarlı AB-dən ayrılmaq üçün 2016-cı ildə səs vermişdi. Həmin tarixə qədər gedən həftələrdə, gedişin detallarını həll etmək üçün heç bir razılaşma əldə olunmamışdı və bu təsiri qeyri-müəyyənləşdirib.

Son iki əsrdə ticarət dünya iqtisadiyyatını tamamilə dəyişdirən olduqca artıb. Bu gün ümumi qlobal istehsalın təxminən dördüdə biri ixrac olunur. Bu transformasiya prosesini başa düşmək vacibdir, çünki ticarət ticarəti əldə etmişdir, lakin bu da əhəmiyyətli paylama nəticələrinə malikdir.

Tarixi baxımdan, qloballaşmanın iki dalğası var. Birinci dalğa 19-cu əsrdə başlamış və Birinci Dünya Müharibəsinin başlanğıcı ilə başa çatmışdır. İkinci dalğa İkinci Dünya müharibəsindən sonra başladı və hələ də davam edir.

Ticarət əməliyyatları həm malları (fiziki yolla göndərilən maddi məhsullar) və xidmətlər (qeyri-maddi mallar, məsələn, turizm və maliyyə xidmətləri) daxildir. Bu mal və xidmətlər üçün istehsal zəncirləri getdikcə daha mürəkkəb və qlobal hala gəlir. Son hesablamalara görə, qlobal ixracın təxminən 30% -i xarici gəlirlərdən gəlir.

İqtisadi ədəbiyyatda ən çox ticarət nəzəriyyələri müqayisəli üstünlük mənbələrinə yönəlib. Bu nəzəriyyələr, əgər hər bir ölkənin güclü olmasına əsaslanaraq istehsalda nisbətən daha səmərəli olduqlarını istehsal etmək üçün ixtisaslaşsa, bütün millətlər ticarətdən əldə edə biləcəklərini bildirir. Ampirik sübutlar göstərir ki, müqayisəli üstünlük həqiqətən vacibdir; lakin ixtisas və ticarətə təkan verən tək qüvvə deyildir (Şükürov A.M., 2011).

Qloballaşma daha inkişaf etmiş iqtisadiyyatların yaxınlaşmasına gətirib çıxardığına baxmayaraq, bir çoxları daha az inkişaf etmiş iqtisadiyyatlar arasındakı rifah fərqi artmaqdadır. Qlobal iqtisadiyyat ticarətin qlobal iqtisadiyyatı necə formalaşdırdığını və azad ticarət xərcləri və faydalarını nəzərdən keçirir - bu da XXI əsrdə qlobal iqtisadiyyata qarşı baş vermiş ən böyük problemlərin təhlilini təmin edir və maliyyə böhranı və güclü ticarət bloklarının yüksəlməsi. Qloballaşma, mürəkkəb vergi sistemlərini tətbiq edərək güclü çoxmillətli şirkətlərə vergilərdən qaçınmaq imkanı verdi. Brexitin qlobal iqtisadiyyata təsiri də nəzərə alınır.

Birbaşa xarici investisiya xarici biznes strategiyasına təsir etmək üçün kifayət qədər səhm hissi ilə başqa bir ölkədə biznes vahidlərinə investisiya kimi müəyyən edilir. Xarici sərmayə qoyuluşlarından fərqlənir ki, bu da yalnız maliyyə

məqsədləri ilə həyata keçirilir, çünki investorlar biznesdə birbaşa iştirak etmədən xarici şirkətlərdə kiçik səhm payı alırlar. OECD təlimatlarına əsasən, milli statistik və elmi tədqiqatların əksəriyyəti xarici investisiyaların UDİ və ya FPI kimi təsnifləşdirildiyi bir ərazi kimi 10% kapitaldan istifadə edir. Bir çox ölkələrdə DTİ və buna görə fəaliyyət göstərən firmalar çoxmillətli müəssisələr kimi tanınırlar.

Səhiyyə xidmətlərinə xarici investisiyalar, son on il ərzində müxtəlif formaları alaraq və artan inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin cəlb edilməsinə səbəb olmuşdur. Xarici investisiyaların milli səhiyyə sistemlərinə təsiri çətin olmasına baxmayaraq, bir sıra ümumi tədqiqatlar bu cür investisiyanın mümkün mənfəətlərini və istifadələrini göstərir. Müxtəlif müsbət və mənfi nəticələr barədə geniş razılaşma var. Bu tədqiqatların əhəmiyyətli bir nəticəsi milli sağlamlıq sistemində olan təsir, tənzimləyici çərçivələrin, mövcud bazar strukturunun və ticarəti ölçüsünün bir funksiyasıdır. Xarici investisiyanın kapital, əlverişli və ictimai sektorda mənfi təsiri olmasına baxmayaraq, real əsas səbəbi xarici səhiyyə deyil, səhiyyə sistemində baş verən təhlükələr ola bilər.

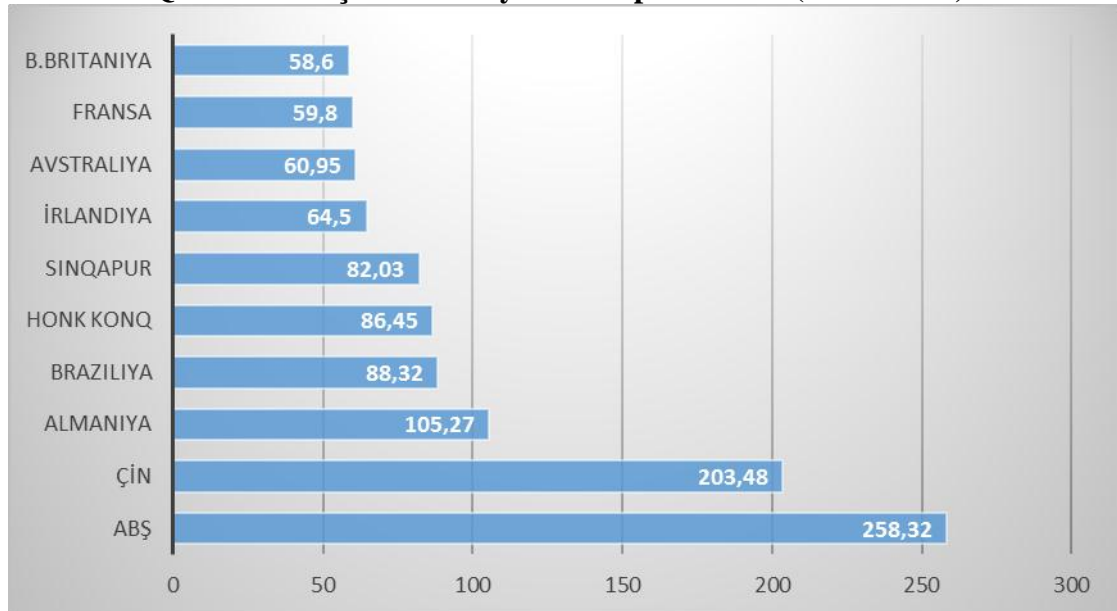
Əsas siyasətin nəticəsidir ki, xarici investisiyaların milli səhiyyə sistemlərinə təsirinin formalaşdırılması mümkündür və mümkün mənfi düşümlər bu cür investisiyalara məhdudlaşdırıcı bir yanaşmaya gətirməməlidir. Mənfi təsirlərin azaldılması və qarşısı alınması mümkündür. Müsbət təsirlər müvafiq qaydalar və qaydalar vasitəsilə asanlaşdırıla bilər. Məsələn, dövlət-özəl tərəfdaşlıq və tibbi təhsil, təlim, kadr və məlumat mübadiləsi ilə bağlı dövlət və özəl səhiyyə xidmətlərinin seqmentləri arasındakı əlaqələrin asanlaşdırılmasına iki tərəfli zonanın azaldılması təşviq edilə bilər. Sığortalımanın artırılması təşəbbüsləri və az miqdarda xidmət göstərən ərazilərdə tibbi yardım və məsləhət xidmətləri göstərmək üçün xarici investorları tələb edən şərait, mənfi səhmdar kapsulalarının azalmasına səbəb ola bilər.

Aydındır ki, müxtəlif sağlamlıq sistemi və tənzimləyici mühitə malik olan ölkələrin birləşməsində daha qəti, sübuta əsaslanan nəticələr əldə etmək üçün daha çox tədqiqat tələb olunur. İntegrasiya edilmiş sosial və iqtisadi perspektivləri təmin etmək məqsədilə ticarət və səhiyyə nazirlikləri və investisiya heyəti arasında daha

çox dialoq tələb olunur və müvafiq olaraq, investisiyaların balansını balanslaşdırmaq üçün investisiya təşviqləri və şəraitlərinin uyğun bir hissəsini təşkil edir.

Birbaşa Xarici İnvestisiya bir ölkədə xarici sakinlər tərəfindən mülkiyyət (qismən və ya tam) və aktivlərin idarə edilməsi kimi müəyyən edilir. ABŞ-dakı Beynəlxalq İnvestisiya Təşkilatı, Birləşmiş Ştatlarda fəaliyyət göstərən bir müəssisənin səvermənin qiymətli kağızlarının ən azı 10 faizini və ya birbaşa ABŞ-ın biznes müəssisəsindəki bərabər maraqların, doğrudan və ya dolayısı ilə xarici mülkiyyət və ya nəzarət kimi müəyyən edilir. Birbaşa xarici investisiya iki əsas forması mövcud firma və ya daşınmaz əmlakın alınması və ya yeni əməliyyatların yaradılmasıdır.

Qrafik 1: Ən çox investisiya alan top10 ölkələr (mln. dollar) 2019

Mənbə: CNBC channel 2020 (<https://www.cnbc.com/world-economy/>)

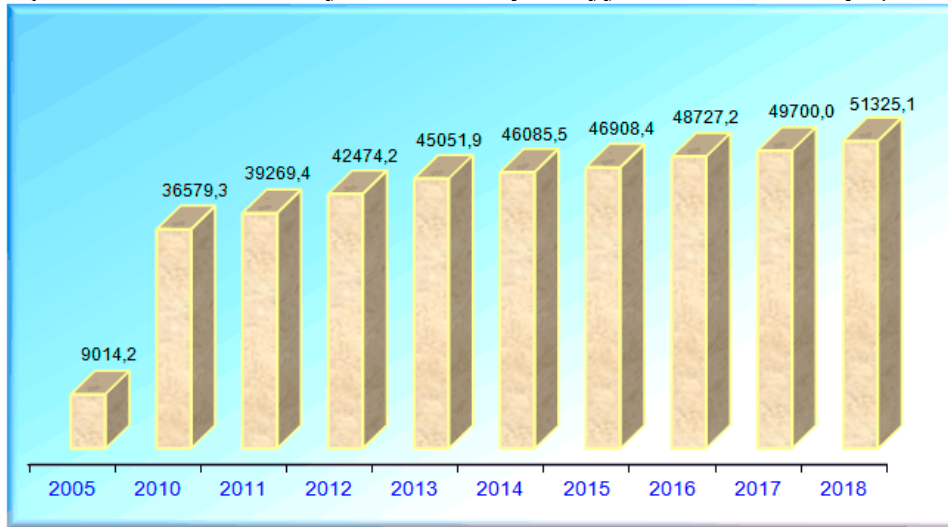
Görünən odur ki, 2019-cu ildə ən çox investisiya qoyulan ölkə Amerika Birləşmiş Ştatlarıdır. İkinci ölkə investisiya yatırımına görə Çindir. Əvvəlki illərə nisbətə investisiya qoyuluşarı azalan ölkələrə Hollandiya, Lixteynşteyn, Belçika, Finlandiya, Norveç kimi ölkələrin adını çəkə bilərik.

OECD ölkələri dünyada ən çox çəkilən xarici xərclərin hesabını təşkil edir. Bundan əlavə, 1990-cı illərdə böyük miqyaslı birləşmələr və satınalmalar, xüsusilə də Britaniya şirkətləri və ABŞ şirkətləri arasında mühüm bir inkişaf olmuşdur.

ABŞ, Böyük Britaniyadan sonra həm xarici investisiyaların, həm də xaricilərin çıxışı baxımından ən üst səviyyəli ölkədir.

DYİ-nin digər dominant mənbələri Kanada, Yaponiya və Qərbi Avropa ölkələridir. Yaponiya istisna olmaqla, həm Kanada, həm də Qərbi Avropa ölkələri də DTİ-nin yüksək reytingli alıcılarıdır. 1990-cı illərdə nəzərə çarpan tendensiyalar xarici investisiyalara qarşı milli səviyyədə siyasət dəyişikliyinə cavab olaraq Şərqi Avropa ölkələrində və Çində DTİ axını daxildir. 1990-cı illərdə Şərq və Cənub-Şərqi Asiyada Şərq və Şərqi Asiyada bir sıra inkişaf qeyri-Asiya şirkətləri tərəfindən tənzimlənməsinə cavab olaraq, həmçinin Asiya maliyyə böhranından sonra aşağı qiymətli satınalma imkanlarının inkişafı olmuşdur. Asiya böhranından əvvəl daxili və xarici investisiyalar Şərq və Cənub-Şərqi Asiyadakı DYİ hərəkətlərində üstünlük təşkil etmişdir.

Şəkil 1: Xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatında artım tempi (mlrd ABŞ dolları ilə)

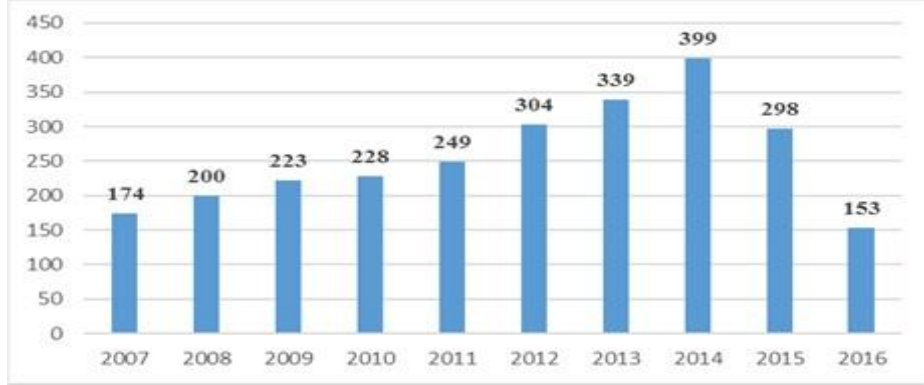
Mənbə: Statistika

a komitəsi 2019, (<http://statistika.nmr.az>)

Diaqramda görüldüyü kimi, 2012-ci ildə ölkəyə qoyulmuş yatırımların həcmi, 2011-ci ilin ilk 11 ayında yatırılmış vəsaitlərin həcmiylə eynidir. Yalnız 2005-ci ildə yatırımlar aşağı səviyyədədir. Bunun da səbəbi odur ki, qlobal böhran və neft sektoruna yatırımların azalmasıdır.

Bu böhran təkcə AZərbaycanda deyil, bütün dünya ölkələrində iqtisadi böhrana səbəb olmuşdur. Dünya iqtisadiyyatında ticarət əlaqələri qat-qat aşağı səviyyəyə enmişdir.

Şəkil 2: Daxili investisiyaların ölkə iqtisadiyyatında dinamikası (mln. dollar)

Mənbə: Azərbaycan dövlət informasiya agentliyi 2018 (<http://www.azertag.az>)

Diagramda göstərilənə uyğun olaraq, daxili investisiyaların həcmi 2014-cü ildə daha yüksək olmuşdur. Lakin azalma növbəti illərdə müşahidə olunmuşdur.

Şimal və Cənubda qloballaşma ilə bağlı müzakirələr arasında qəribə bir ayrışma var. Şimaldakı ziyalılar arasında tez-tez qlobal iqtisadi inteqrasiyanın artan qlobal bərabərsizliyə gətirib çıxardığını iddia edir, yəni zənginlərin yoxsullara nisbətə nisbətən daha çox faydalanmasıdır. Həddindən artıq iddialara görə, yoxsullar, həqiqətən, pis vəziyyətdədirlər. Cənubda, digər tərəfdən ziyalılar və siyasət edənlər, qloballaşma, öz ölkələri və xalqı üçün yaxşı imkanlar təmin edir. Əmin olun ki, onlar qloballaşmanın mövcud vəziyyətindən məmnundurlar.

İnkişafın birinci yarısı inkişaf etməkdə olan ölkələrin yüksək inteqrasiyası və iqtisadi artımı arasında əlaqədir. Çin və Hindistan kimi böyük inkişaf etməkdə olan ölkələrin açılması, 1980-ci ildən başlayan qloballaşma dalğasının ən fərqli xüsusiyyətidir. Fərdi hallar, ölkələr arası statistik təhlil və firmalardan alınan mikro dəlillər, bu açıq ticarət və birbaşa investisiyalar Çin, Hindistan, Meksika və Uqanda kimi inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün yaxşı bir strategiya olmuşdur.

Yoxsulluğun dərəcəsini qiymətləndirmək açıq-aydın səhvdir, lakin bir çox ölkələrdə tədbirlər böyük tendensiyalar əldə etmək üçün yaxşıdır. Yoxsulluğu müzakirə edərkən, yoxsulluq xəttindən birinin nə danışdığının aydın olması vacibdir.

2.2.Azərbaycan iqtisadiyyatı qlobal dünya təsərrüfatında çoxşaxəli iqtisadiyyat kimi

Son iki il ərzində qlobal bazarların kəskinləşdiyini nəzərə alaraq, siyasi risk və sərt eniş ehtimalları əhəmiyyətli dərəcədə azalıb. Daha yaxşı qlobal iqtisadiyyatın gözləntilərindən sonra həm istehlakçı, həm də sahibkarlıq güvənliyi daha da artırılmışdır, çünki istehlaka marjinal meyl və tələbatın tədricən çıxarılıb, ticarət və investisiya fəaliyyəti dünya miqyasında yenilənmişdir və böyük ölkələrin ixracatı kəskin artdı.

Azərbaycanın ehtiyatları federal fondlar səviyyəsində davamlı artımlar təmin edib və 2017-ci ildə tədricən balans hesabatlarının azalmasına gətirib çıxardı, Avropa Mərkəzi Bankı isə aktivlərin alınması proqramlarını geri aldı. Maliyyə bazarları sabit fəaliyyət göstərmişdir. Bu gün artıq ölkəmiz çoxspektrli bir iqtisadiyyat kimi diqqəti cəlb edir.

Qlobal iqtisadiyyatdakı artımın 2018-ci ilə qədər davam etməsi gözlənilir. Azərbaycan vergi reallaşdırma planında əhəmiyyətli bir irəliləyiş əldə etdi və bu iqtisadiyyatı stimullaşdırmaq və vergi endirimləri ilə ölkəyə sərmayini genişləndirmək məqsədi daşıyır. Vergi islahatı son onillikdə ən böyük islahatlardan ibarətdir və korporativ ev təsərrüfatlarının vergi yüklərini azaltmağa, müəssisələr tərəfindən kapital xərclərini təşviq etməyə, əmək iştirakının səviyyəsini yüksəltməyə və məişətdə istifadə edilən gəlirləri və fərdi xərcləri artırmağa kömək etməlidir.

Ümumiyyətlə, qısamüddətli dövrdə vergi stimulları əməyin tədarükü və tələbatının tarazlığa yönəldiyi kimi, yüksək tələbatın təzələnmə prosesini sürətləndirə biləcəyi halda, iqtisadi artımın artırılmasına kömək etməlidir. İqtisadiyyata qarşı optimizm və inflyasiyanın vergi islahatı ilə meyvə verməsi başlandıqdan sonra, faiz dərəcəsi və artım tempi də yaxşı ola bilər. Pul siyasətinin normallaşmasında lider olaraq, ABŞ-da faiz dərəcələrinin yüksəlməsi və dollar faizlərinin yüksəlməsi qlobal faiz dərəcələrinə qarşı yüksək təzyiq göstərəcəkdir.

Hal-hazırda, pul siyasətinin sərtləşməsinin marjinallığı böyük ölkələrdə daha geniş görünür. Kanadanın mərkəzi bankı 2017-ci ilin üçüncü rübündən etibarən

faiz dərəcələrini iki dəfə artıraraq ölkə iqtisadiyyatı üzərində optimistliyi əks etdirir.

Ümumiyyətlə, mövcud faiz dərəcələri iqtisadi bərpa dərəcəsinə zəmanət verə biləcək dərəcədə aşağı səviyyədə qalır və böyük ölkələrin pul siyasətini nisbətən sabit və mütərəqqi bir şəkildə irəliyə aparması gözlənilir. Qısamüddətli perspektivdə, iqtisadi perspektivlərə dair optimistlik dərəcəsi artımının erkən mərhələsində likvidlik sərtiliyindən mənfi təsiri aradan qaldırmalıdır.

Nəticədə, risk artmaqda davam edə bilər və kapital bazarına, xüsusilə kapital aktivlərinə fayda verəcək risk aktivlərinin qiymətlərini artırmağa kömək edə bilər. Orta müddətli perspektivdən qlobal iqtisadi və maliyyə bazarlarında hələ də davamlı ticarət qorunması, millətçilik və geosiyasi riskdən qaynaqlanan bəzi qeyri-müəyyənliklər mövcuddur (Mehdiyev X.O., 2015).

Azərbaycanın vergi islahatı və əsas ölkələrin pul siyasətinin normal -laşmasına tədricən qayıtmaq sərhəd xaricində kapital axını sürətləndirə bilər və makroiqtisadi siyasət və maliyyə bazarlarının sabitliyinə meydan oxuya bilər. Azərbaycan iqtisadiyyatı daim inkişaf edir. Azərbaycan orta gəlirli ölkələrin sırasına girərkən sakinlərin istehlak səviyyəsi yüksəlir, şəhərləşmə dərinləşir, istehlak böyük bir katalizator olaraq buxarlaşır və iqtisadi artım daha möhkəm olur.

Bu ölkədə inkişafın qeyri-bərabərsizliyi və qeyri-kafiliyi aradan qaldırmağa, təchizatla bağlı struktur islahatlarının irəliləməsinə, inkişafın keyfiyyətini və səmərəliliyinin artırılmasına, iqtisadi transformasiyanı və təkmilləşdirməni təşviq etmək üçün daha çox enerji sərf etməyi öhdələrinə götürmüşdür. Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf etməsi qlobal bir kapital bazarının təsiri kimi davamlı artdı.

Qlobal iqtisadi şəraitdə inkişaf siyasətçilərə böhranlarla mübarizə, uzunmüddətli çağırışlara cavab vermək və inkişafa köklü maneələri aradan qaldırmaq üçün qaçılmaz olaraq qısa müddətli bir mərkəzdən keçməyə daha geniş imkanlar təklif edir. Bunlar arasında qeyri-bərabərliyin azaldılması, aşağı karbonlu iqtisadi artımın təşviqi və daha çox iqtisadi diversifikasiyaya yardımçı olmaq daxildir. Bu məsələlərin həlli uzunmüddətli strateji planlaşdırma tələb edir.

2019 və 2020-ci illərdə qlobal iqtisadi artımın 3,0 faiz səviyyəsində qalması gözlənilir, lakin dünya iqtisadiyyatında sabitliyin davamlı sürətlə artması dünyanın bir çox yerlərində inkişaf problemlərini gücləndirə biləcək aşağı səviyyəli risklərin artmasına səbəb olur. Qlobal iqtisadiyyat, iqtisadi fəaliyyətin ciddi şəkildə pozulmasına və uzunmüddətli inkişaf perspektivlərinə əhəmiyyətli zərər verə biləcək risklərin birləşməsi ilə qarşı-qarşıyadır. Bu risklər arasında ticarət mübahisələrinin artması, qlobal maliyyə şəraitinin kəskin şəkildə möhkəmlənməsi və iqlim risklərinin artması daxildir.

Bir çox inkişaf etmiş ölkədə artım tempi potensialına yaxınlaşdı, işsizlik səviyyəsi isə tarixi aşağı düşdü. İnkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlar arasında Şərqi və Cənubi Asiya regionları möhkəm daxili tələbat şəraitində nisbətən güclü artım tempində qalır. Güclü qlobal başlıq rəqəmlərinin altında, iqtisadi tərəqqi bölgələr arasında yüksək səviyyədə qeyri-bərabər olmuşdur. Qlobal səviyyədə böyümə perspektivlərinin yaxşılaşmasına baxmayaraq, bir neçə iri inkişaf etməkdə olan ölkələr 2018-ci ildə adambaşına düşən gəlirlərin azaldılmasını gözləmişdir. Hətta kişilərin adambaşına düşən gəlir artımının güclü olduğu iqtisadiyyatlar arasında əsasən əsas sənaye və şəhər bölgələri, periferik və kənd yerlərini geridə qoyur. Təchizat ixrac edən ölkələrdə, xüsusilə yanacaq ixrac edən ölkələrdə iqtisadi fəaliyyət, tədricən bərpa olunarkən, artım uçucu əmtəə qiymətlərinə həssasdır.

Mənim kimi iqtisadçılar, firmaların, fərdlərin və müəssisələrin investisiya, təhsil və iş yerləri, eləcə də onların siyasət gözləmələri kimi seçim sahələrinə məlumat verə biləcək bir sıra təkrarlanan suallar tələb edir. Çox hallarda qəti cavab yoxdur. Lakin, kifayət qədər məlumatlarla iqtisadiyyatlar, bazarlar və texnologiya baxımından tendensiyaları fərqləndirə bilər və əğlabatan təxminlər yarada bilər.

2017-ci ildə inkişaf etmiş dünyada ehtimal ki, iqtisadiyyatda sürətlənməni yaşayan, ölkədə və beynəlxalq miqyasda siyasi parçalanma, polarlaşma və gərginliklə yanaşı, çoxsaylı kontrastlı dövr kimi xatırlanacaqdır. Uzunmüddətli olaraq, iqtisadi performansın mərkəzləşdirilmiş siyasi və sosial qüvvələrə immunitet verəcəyi ehtimalı yoxdur. Halbuki, bazarlar və iqtisadiyyatlar bu günə

qədər siyasi iğtişəşləri silkələyiblər və qısa müddətli qıtlıq riskinin nisbətən kiçik olduğu görünür (Rzayev İ., 2010).

Qlobal iqtisadiyyat, önümüzdəki aylar və illərdəki ciddi problemlərlə qarşı-qarşıya qalacaq və arxa planda birləşmə borcları bazarları narahat edir və bu sayədə sistemin zəifləmələrə qarşı zəifliyini artırır. Ancaq baza ssenarisi üfəqdə heç bir açıq dənil olmaması ilə davamlılıqdan biri kimi görünür.

2018-ci ildə dünya iqtisadiyyatının yūzədə 3,1 nisbətində böyüməsi təxmin edilir. Amerika Birləşmiş Ştatlarında məcburi böyümə sürətinin artması Argentina, Kanada, Çin və Türkiyə də daxil olmaqla bir neçə böyük iqtisadiyyatda yavaş bir şəkildə genişlənilir. Bir çox inkişaf etmiş ölkədə artım tempi potensialına yaxınlaşdı, işsizlik səviyyəsi isə aşağı düşdü. İnkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlar arasında Şərqi və Cənubi Asiya regionları möhkəm daxili tələbat şəraitində nisbətən güclü artım tempində qalır. Təchizat ixrac edən ölkələrdə, xūsusilə yanacaq ixrac edən ölkələrdə iqtisadi fəaliyyət, tədricən bərpa olunarkən, artım uçucu əmtəə qiymətlərinə həssasdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatı qlobal inkişaf tempinə malikdir. Gələcəkdə qlobal artımın zirvəyə gələ biləcəyi istiqamətində artan əlamətlər var. Qlobal sənaye istehsalının və mal ticarətinin həcmnin artması, xūsusilə ticarət sıx sermayeli və aralıq mal sektorlarında 2018-ci ilin əvvəlindən başlayıb. Bir sıra ölkələrdə aparıcı göstəricilər ticarət ziddiyyətlərinin artması, maliyyə stresinin və dəyişkənlik riskləri və geosiyasi gərginliyin azaldılması şəraitində iqtisadi təcildə bir qədər yumşaldır. Eyni zamanda, bir neçə inkişaf etmiş iqtisadiyyat gərginliklərlə üzləşir və qısa müddətdə böyüməyə başlaya bilər.

Cədvəl 1: 2007-2017-ci illərdə DTS-nə inteqrasiya üzrə cari əməliyyatlar mlrd.ABŞ doll.

Ümumi sahələr	Göstəricilər
Qeyri-neft sektoru	19,909
Neft sektoru	20,155
Əmtəə dövriyyəsi	17,542

Mənbə: Azərbaycan Dövlət İqtisadiyyat Nazirliyi verdiyi hesabatlarla əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Azərbaycanın iqtisadi artımı 65.4% təşkil edir və iqtisadiyyat 2019-cu ildə 60-cı yerdə olmuşdur. Məhkəmə effektivliyinin dramatik artması və əmək haqqı və dövlətin bütövlüyü üçün yüksək əmək haqqı azadlığı və maliyyə sağlamlığında azalma ilə nəticələnən yüksək nəticələrlə başlayan ümumi bal 1,1 bal artıb. Azərbaycan Asiya-Sakit okean regionunda 43 ölkə arasında 13-cü sırada yer alır və ümumi hesab regional və dünya ortalamalarından üstündür.

Hökumətin məqsədləri Ümumdünya Ticarət Təşkilatına qoşulmaq, yol və dəmir yolu infrastrukturuna investisiyaların davam etdirilməsi və karbohidro - genlərin iqtisadi cəhətdən asılılığını diversifikasiya etməklə Azərbaycanı ticarət və tranzit mərkəzinə çevirməkdir. Yaxşı təhsilli işçi qüvvəsini kapitallaşdırmaq və istehsal bazasını genişləndirmək üçün tənzimləyici səmərəliliyin və yenidən qurulmanın bazar əsaslı inkişafı davam etdirilir. Ötən il qanunun aliliyinin yaxşılaşdırılması üçün ölçülə bilən irəliləyiş var.

Neft hasilatının azaldılmasının təbii qazın artması ilə qismən bərpa edilməsi gözlənilir. 2018-ci ildə Cənub qaz dəhlizinin əhəmiyyətli bir hissəsi olan Trans-Anadolu təbii qaz boru kəməri, Azərbaycan qazını Türkiyə ərazisindən ixrac etmək və Avropanın enerji üçün Rusiyadan asılılığını azaltmağa başladı.

2018-ci ilin aprel ayında prezident seçkisindən sonra Azərbaycan hökuməti əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Bunlara təhsil, vergi islahatları, kənd təsərrüfatı, ətraf mühit və energetika daxildir. Yeni hökumətin iqtisadi inkişafı bərpa etmək üçün əsas sektorlarda islahatların davam etdirilməsi tapşırılıb.

İstiqrazlı neft hasilatı və daxili tələbdə mütənasib bir sürətlə dəstəklənən 2018-ci ildə real ÜDM yüzdə 1,4 nisbətində genişləndi. Neft hasilatının yayıldığı sırada, təbii qazın yüksək ixracatı sayəsində hidrokarbon sektoru ümumi olaraq yüzdə 1,1 artdı. Enerji iqtisadiyyatı iqtisadiyyatın əksəriyyətində daha çox dinamizmi əks etdirən, 1,8 faiz artmışdır. 2017-ci ildə istehlakçı qiymətləri inflyasiyası kəskin şəkildə azaldı, 2017-ci ildə yüzdə 7,9 olan yüzdə 1,6 nisbətində azaldı.

İqtisadi perspektivlər əsasən artan qaz ixracı ilə bağlı olduğundan orta müddətli artımın proqnozlaşdırılan sürətlənməsi müvəqqəti olacaqdır. Ölkənin özəl

sektorun investisiyalarının artırılması, dövlətin izlərini azaltmaq, rəqabət məsələlərini həll etmək və insan kapitalının inkişafı üçün islahatlar lazımdır.

2019-cu ildə büdcə ayırmalarının (13 faiz) və səhiyyə xidmətlərinin (44,5 faiz) artım tempinin insan kapitalının yaxşılaşdırılması baxımından əhəmiyyətli dərəcədə artır. Büdcə xərclərinin inkişaf ehtiyaclarına uyğunlaşdırılması, o cümlədən orta müddətli büdcə və dövlət investisiya idarəetmə sisteminin gücləndirilməsi vasitəsilə daha çox səy göstərməlidir.

2016-cı ildə neftin qiymətinin düşməsi ÜDM-də 3,1%, tikinti sektorunda kəskin azalma ilə 2017-ci ildə 0,8% azalma ilə nəticələnmişdir. İqtisadi düşüş daha yüksək inflyasiya, zəifləmiş bank sektoru və 2015-ci ildə iki kəskin valyuta devalüasiyası ilə müşayiət olundu. Azərbaycanın maliyyə sektoru mübarizəni davam etdirdi. 2017-ci ilin may ayında Bakıda əksər dövlət borclu olan Azərbaycan Beynəlxalq Bankı (ABB) ölkənin ən iri bankı olan borclarını və Azərbaycan məhkəmələrindəki yenidən qurulma formasını pozub. ABB, ABŞ və Böyük Britaniyanın iflas məhkəmələrində yenidən qurulması öz yurisdiksiyalarında tanındı.

Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatı ilə bağlı məhdud tərəqqi əldə olunub. Yaygın ictimai və özəl sektorda korrupsiya və struktur iqtisadi qeyri-səmərəliliklər, xüsusilə qeyri-enerji sektorlarında uzunmüddətli inkişafa sürüklənmə olaraq qalır. Hökumət korrupsiyaya qarşı mübarizə, xüsusən də gömrük və hökumət xidmətləri üçün səy göstərdi.

Uzunmüddətli perspektivlər dünya neft qiymətlərindən asılıdır, Azərbaycanın artan qaz hasilatı üçün ixrac marşrutlarını inkişaf etdirmək qabiliyyəti və iş mühitinin yaxşılaşdırılması və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi qabiliyyəti. 2016-cı ilin sonunda prezident iqtisadiyyatın əsas qeyri-enerji seqmentlərini kənd təsərrüfatı, logistika, informasiya texnologiyaları və turizm kimi inkişaf üçün müəyyən edən iqtisadi islahatlar üçün strateji bir yol xəritəsi təsdiq edib. 2017-ci ilin oktyabrında Azərbaycan paytaxtından şimal-şərq Türkiyənin Kars şəhərinə uzanan uzun müddətdir gözlənilən Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xidmətinə başlamışdır.

Azərbaycan Respublikasının son illərdə əsas inkişaf predmeti valyuta ehtiyatlarının artırılması və milli iqtisadiyyatın beynəlxalq arenada daha da gücləndirilməsi olmuşdur. Nəticə olaraq, 2016-ci ildə 1,6 mlrd dollar olan valyuta ehtiyatı 2 ildə yüksək səviyyədə artaraq 50 mlrd dollar olmuşdur. ÜDM 2018-ci ildə 68,4 faiz, adambaşına düşən pul 5,4 min dollar deməkdir.

2018-ci ilin təkcə yanar ayında rezidentlər 99 ölkə ilə ticarət əlaqələri qurmuşdur. 91 dövlətdən əmtəə idxal olunmuş, 55 dövlətə ixrac olmuşdur. Xarici ticarət əlaqələri iştirakçılarının 40-ı Avropa, 12-si Amerika, 32-si Asiya ölkələri və digərləridir.

Statistik məlumatlara nəzərən, ay ərzində ticarət əməliyyatlarının həcmi 1959,4 mln, idxal əməliyyatlarını həcmi 574,2 mln dollar, ixrac əməliyyatlarının həcmi 1385,2 mln dollar olmuşdur. Nəticədə müsbət saldo əldə edilmişdir (811.0 mln dollar).

Cədvəl 2: 2013-ci ildə əmtəə ticarət üzrə əsas tərəf müqabilləri mln. ABŞ dolları

ÖLKƏLƏR	Əmtəə dövriyyəsi	İdxal	İxrac	Saldo
İNDONEZİYA	2800	28	2772	+2744
YAPONİYA	1449	277	1172	+895
İTALİYA	6227	237	5990	+5753
TÜRKIYƏ	3451	1658	1793	+135
RUSİYA	2820	1655	1165	-490
ABŞ	3017	363	2654	+2291
ALMANİYA	2195	762	1433	+671
B. KRALLIQ	4421	1218	3203	+1985
BAŞQALARI	13336	4540	8796	+4256

Mənbə: "Azərbaycan Dövlət İqtisadiyyat Nazirliyinin verdiyi hesabatlara əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Meyvə-tərəvəz, bitki və heyvan mənşəli yağlar, neft məhsulları, xam neft, qaz, şəkər kimya sənayesi məhsulları ixrac məhsulları arasında ön plana çıxır. İdxal məhsullarında nəqliyyat vasitələri və ehtiyat hissələri, elektrik avadanlıqları, qara metallar və ondan hazırlanan məhsullar, qida məhsulları ön plana çıxır.

Yanvar ayında qeyri-neft məhsullarının ixracı 2017-ci ilin yanvarıyla ilə müqayisədə 16,0 faiz artaraq 124,2 milyon dollar təşkil etmişdir.

III FƏSİL. QLOBAL İQTİSADİYYATIN İNKİŞAF MEYİLLƏRİ VƏ AZƏRBAYCANA TƏSİRİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

3.1. İqtisadi qloballaşma prosesində inkişaf tendensiyaları

Qloballaşma ilə bağlı bir neçə əsas tendensiya var: demoqrafik, elmi, idarəetmə, iqtisadi qarşılıqlı əlaqə.

- ✓ Əhali istiqamətləri – İnkişaf etmiş ölkələrdə əhalinin azaldılması, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə əhalinin artması və həyat ömrünün artması;
- ✓ Elm və texnologiya – İnternet və digər kompüter komponentləri, eləcə də GPS, genetik cəhətdən dəyişdirilmiş ərzaq və s. daxildir.
- ✓ İntegrasiya və qarşılıqlı asılılığı artırmaq – İqtisadi həyatın bütün sahələrini, eləcə də ticarət yolu ilə milli sərhədlər daxilində artan məhsul və xidmət mübadiləsini daxildir.
- ✓ İdarəetmə – İqtisadi fəaliyyət və transmilli qurumların milli və beynəlxalq qanunları necə idarə olunur.

Son on il ərzində dünya son dərəcə dəyişdi və rəqabət qabiliyyətini müəyyən edən amillərin ölçülməsi çox mürəkkəb bir prosesdir.

Dördüncü Sənaye İnqilabı – bir çox müxtəlif sahələrdə yeni, sürətlə dəyişən texnologiyaları, xüsusən innovasiya və ideyalar ilə bağlı rəqabət qabiliyyətinin bəzi aspektlərini ölçmək üçün lazım olan üsulu dəyişdirmişdir.

İqtisadi qloballaşma malların, xidmətlərin, texnologiyanın və kapital sərhədləri hərəkətinin sürətlə artması yolu ilə dünya iqtisadiyyatlarının iqtisadi artımının baş verməsidir. Qloballaşma elm və texnologiyanın sürətli inkişafı və əmək sərhədlərinin bölünməsinin artmasına yönəldilmişdirsə, iqtisadi qloballaşma məhsuldar fəaliyyətin və bazarın bütün növlərində məlumatın sürətlə artan əhəmiyyəti və elm və texnologiyaların inkişafı ilə irəliləyir. Paradiqmaya əsasən, iqtisadi qloballaşma müsbət və ya mənfi bir fenomen kimi qiymətləndirilə bilər.

İqtisadi qloballaşma istehsalın, bazarların, rəqabətin, texnologiyanın, korporasiyaların və sənayenin qloballaşmasını təşkil edir. Son bir neçə yüz il

ərzində iqtisadi qloballaşma baş verdiyinə baxmayaraq, son 20-30 il ərzində Tariflər və Ticarət Baş Sazişi və Ümumdünya Ticarət Təşkilatı çərçivəsində ölkələrin tədricən kəsilməsinə səbəb olan artım tempinə başlamışdır ticarət maneələri və cari hesabları və kapital hesablarını açmaq. Bu son bom çox inkişaf etmiş iqtisadiyyatlar tərəfindən daha az inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarla, xarici sərmayələrin sərmayəsi, ticarət maneələrinin azaldılması və bir çox hallarda sərhəd göçünün kəşiməsidir.

İqtisadi qloballaşma insanlar, kapital, texnologiya, mal və xidmətlərin beynəlxalq səviyyədə hərəkətliliyinə aiddir. Həm də qlobal iqtisadiyyatda inteqrasiya olunan ölkələrin necə olduğu barədə də məlumat verilir. Müxtəlif ölkələr və bölgələr bir-birinə qarışıq şəkildə dünyaya necə çevrildi.

Ümumiyyətlə, dünya iqtisadiyyatında on səksən yüzlərlə adam və sərhəd sərhədləri asanlıqla keçdi, lakin mal deyildir. Bu əsrdə insanlar sərhədləri asanlıqla keçmirlər, amma texnologiyalar, kapital və mallar.

Son iki-üç il ərzində, Tariflər və Ticarət üzrə Ümumi Saziş (GATT) və Dünya Ticarət Təşkilatı çərçivəsində iqtisadi qloballaşma daha da sürətlə genişlənir. Ölkələr sürətlə ticarət maneələri kəsir və mövcud hesabları və kapital hesablarını açırlar.

Sürətin bu sürətlə artması əsasən inkişaf etməkdə olan ölkələrlə inteqrasiya olunmuş inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarla baş vermişdir. Onlar bunu birbaşa xarici investisiyalar və bəzi sərhəd göçüyüş yolu ilə etdilər. Həm də ticarət maneələri azaldılar.

Dünyanın bir sıra bölgələrində, məsələn, Avropa İttifaqı kimi böyük bir sahə demək olar ki, bir qitənin böyüklüyü kapital, əmək, mal və xidmətlərin sərbəst hərəkətinə qədər açılmışdır.

Qlobal iqtisadiyyata daha çox inteqrasiya olunmaqla bir millətə dinamik iqtisadi artım gətirmək istəməsi, qloballaşma, daha çox böyük bərabərsizliyə bağlıdır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məlumatına görə: “İqtisadi qloballaşma malların və xidmətlərin transsərhəd ticarətinin artması, beynəlxalq kapitalın

hərəkəti və texnologiyaların geniş və sürətli yayılması sayəsində dünya iqtisadiyyatlarının artan qarşılıqlı təsirini göstərir. Bu, bazar sərhədlərinin davamlı genişlənməsi və qarşılıqlı inteqrasiyasını əks etdirir və minilliyin dövründə bütün dünyada iqtisadi inkişafın dönməz bir tendensiyasıdır”.

Qloballaşma dünya miqyasında insanların və cəmiyyətlərin təsirinə məruz qalıb və davamlı inkişafa əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Texnologiyanın sürətlə dəyişməsi və malların, xidmətlərin, kapitalın və əməyin artdığının hərəkətə keçməsi, son onilliklərdə qloballaşma iqtisadiyyatı, cəmiyyətləri və təbii mühitini çox dəyişmişdir və dünyamızı əvvəlcədən daha çox əlaqələndirmişdir.

Bu tendensiyalar bir çox imkanlar təqdim etmişdir. Qloballaşma və artan iqtisadi qarşılıqlı əlaqə, bir çox ölkədə və bölgələrdə sürətlə iqtisadi artımın müşayiət olunduğunu və asanlaşdırıldığını, 2017-ci ildə dünya ÜDM-in təxminən 50 trilyon ABŞ dollarından birinə çatdığını və 2017-ci ildə 75 trilyon ABŞ dollarını keçməsinə təmin etdi.

Qloballaşmanın inklüziv iqtisadi artım və davamlı inkişafa dəstək verilməsi üçün istifadə edilə biləcəyini təmin etmək üçün mövcud sistemin təhlil edilməsi və onlara yönəlmiş siyasət həllərinin hazırlanması üçün ortaya çıxan meyillər vacibdir.

Qloballaşma və onun iqlim dəyişikliyinə təsiri üçüncü dəfə ortaya çıxan meqa-trenddir. Hesabatda iqtisadi fəaliyyət, həyat tərzini dəyişiklikləri və şəhərləşmə də daxil olmaqla, qloballaşma ilə sıx bağlı olan bir çox meyillər ətraf mühitə təsir göstərir və iqlim dəyişikliyinə kömək edə bilər.

Nəticədə, qloballaşma resursların istifadəsini optimallaşdıraraq və nəticələrin maksimuma çatdırılması ilə biznesin məhsuldarlığını və səmərəliliyini artırır, lakin elmi tədqiqat baxımından yüksək qiymətləndirilmiş olsa da, irəliləyişin nəticələri sosial planda olduqca çətin görünür. İnanırıq ki, ənənəvi sektorlarda məşğulluq azalması paralel olaraq yaradılan yeni peşə yaradılıbsa, daha çox işəgötürən qüvvəsi söndürüləcək. Özəl sahibkarlar sosial problemlərdə deyil, daimi xərclərin azaldılmasında maraqlıdırlar. Beynəlxalq təşkilatlar və təşkilatlar iddia edirlər ki, işsizliyin məqbul səviyyədə saxlanılması mümkündür, çünki üçüncü sektor hələ də təkliflər və yeni iş yerləri yaradacaqdır.

Qloballaşma bu gün qarşılaşdığımız bütün problemləri həll edəcəkmik? Biz hesab edirik ki, qloballaşmanın rolu uzun müddət ərzində ətraf mühitin mühafizəsi üçün tədbirlər görmək və həllər tapmaqdır. Həllər xüsusilə ixtisaslaşmış beynəlxalq qurumlar və qlobal iqtisadi fenomeni idarə edən təşkilatlar tərəfindən tapılmalıdır.

Qloballaşmanın bu kontekstində ətraf mühitə təsir etməyən iqtisadi inkişafı nəzərə almaq lazımdır və eko-bio-iqtisadi inkişafın və ya davamlı inkişaf konsepsiyasının inkişaf etdirilməsi məsələsidir. Davamlı inkişaf üçün hazırlanan proqramlar çoxdur, lakin tətbiq edilməli və məqsədi olmalıdır. Qlobal düşünün və yerli olaraq düşünün sözü, inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq bütün dövlətləri nəzərə almalı olan bir gerçəkdir. Hər kəs tərəfindən qəbul edilən bir tövsiyə kimi, amma əməliyyat baxımından hələ də həll olunacaq bir çox çatışmazlıqlar var.

Qloballaşma, daha çox təşkilatın rəqabət bazarında öz bizneslərini genişləndirməsinə imkan yaradır. Onlar resursların şaxələndirilməsindən istifadə edərək daha az əməliyyat xərcləri sərf edə bilər və məhsul və xidmətlərin müxtəlifini istehsal edə bilərlər. Bu müxtəlif hallarda təşkilati risk və faiz ödənişlərinin səbəbini effektiv şəkildə azaldır. Deregülasıya rəqabətin gücləndirilməsi və azad ticarətin qorunması üçün əsas amildir. Hökumət və sənaye birlikləri müəyyən qaydaları tənzimləyərkən, şirkətlər daha yaxşı təchizatçıları tapmaq və müştərilər üçün daha ucuz və keyfiyyətli məhsullar təklif edə bilərlər. Bundan əlavə, müqayisəli üstünlük iqtisadi böyüməyə gətirib çıxarır və bir çox ticarət edir, buna görə hər iki ölkə məhsullarını səmərəli şəkildə istehsal edə, mənfəətin artmasını və malların tələbatını insanların sayına görə təmin edə bilər.

Qloballaşma inkişaf etməkdə olan ölkələrə iqtisadiyyatını inkişaf etdirməyə və həyat səviyyəsini artırmağa kömək edir. Beynəlxalq təşkilatlar inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yoxsullar üçün çox iş imkanları yaradan şirkətlər və zavodlar qururlar.

Thomas Friedman şirkətlərin bazarlar və əməklər üçün qlobal getdiklərini söylədi. İndi dəyişiklik qloballaşmanın fərdlər tərəfindən idarə olunduğudur. Fiziki

şəxslər başqa ölkələrə köçdüyünü və məlumat almaq və göndərmək üçün İnternetdən istifadə edə bilərlər (Durul F., 2008).

BMT baş katibinin oktyabr 2017-ci il tarixli məruzəsi ilə 34 əsas istiqamətlər müəyyən edilmişdir:

İstehsalın dəyişən təbiəti, xüsusən istehsalatda, daha çox gəlir qeyri-bərabərliyinə gətirib çıxara biləcək, outsorsinq və mexanizasiya vasitəsilə süni intellekt və informasiya sistemləri kimi pozucu texnologiyaların inkişafı, düzgün idarə olunarsa, davamlı inkişafın gücləndirilməsi potensialına malikdir

İqlim dəyişikliyi və qloballaşma arasındakı qarşılıqlı əlaqələr dünya miqyasında xalqların həyat tərzinə böyük təsir göstərmiş və davam etmişdir. Bu problemləri həll etmək üçün biznes və hökumətlər qlobal iqtisadiyyatın islahat və tənzimlənməsi üçün qloballaşmanın tarixi tendensiyasını bölgələr arasında qeyri-bərabər xərclərə və faydalara yönəltmək üçün kompensasiya ilə işləməlidirlər. Qloballaşan iqtisadiyyatın bir-birinə bağlı təbiəti, inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarda yaranan problemləri inkişaf edən ölkələrə təsir göstərə bilər.

21-ci əsrdə qloballaşmanın təbiəti müharibədən sonrakı iqtisadi vəziyyət ilə təyin edilmiş, liberallaşma və azadlığın qlobal hərəkətlərini sübut edən və çoxmillətli beynəlxalq korporasiyaların yüksəlişi, getdikcə artan dünya və iqtisadiyyata gətirib çıxardı. Müəssisələr, strategiyasını yaxşılaşdırmaq və böyümənin artırılması üçün təqdim olunan texnoloji inkişafı istifadə edərək, qloballaşmanın hər dalğasına cavab vermişlər. Növbəti dövr böyümək üçün yeni imkanlar və necə inkişaf etmək və adaptasiya etmək üçün davam edən problemləri təqdim edəcək süni intellekt ilə yeni bir yenilik gətirəcəkdir.

Bu gün qloballaşmanın beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya və iqtisadi inkişaf üçün bir qüvvə roluna diqqət edəcəyəm. Üç mövzunu qeyd edəcəyəm:

Birincisi, ticarətin dünya səviyyəsində daha yüksək standartların yüksəldilməsində oynadığı mühüm rolu.

İkincisi, ticarətdə dəyişikliklər daha az rəqabətə uğrayan sənaye sahələrində çətinliklər yarada bilər. Bəzi icmalara və ailələrə tətbiq edə biləcək çox böyük xərcləri kifayət qədər qiymətləndirmək.

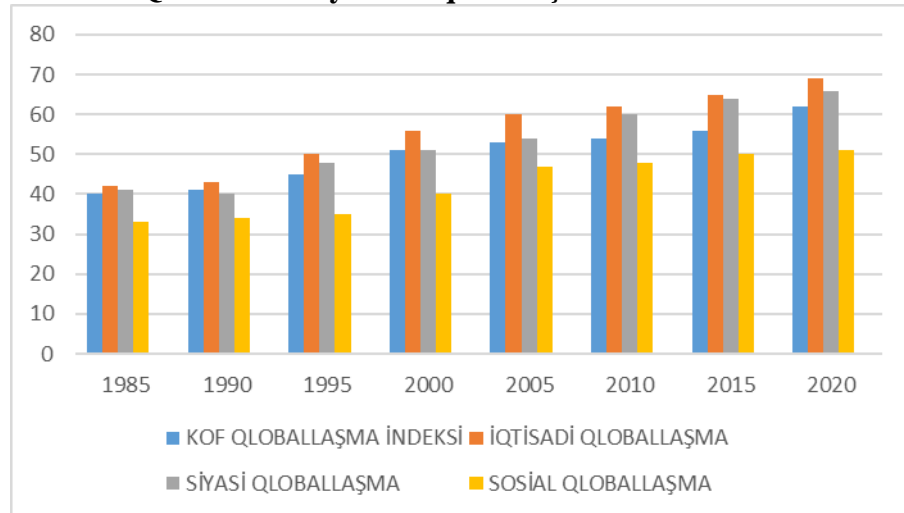
Üçüncüsü, bu çağırışlara cavab daha böyük müdafiəçilik deyildir. Bu məsələlər mərkəzi bankçı kimi mənim üçün vacibdir, çünki onlar iqtisadiyyatın uzunmüddətli sağlamlığı və məhsuldarlığına və xalqımızın mövcud olan iqtisadi imkanlarına təsir göstərir.

Qloballaşma, xüsusilə inkişaf etmiş iqtisadiyyatlar ətrafında müzakirələr bir sıra faktorları əks etdirir. Şübhəsiz ki, qlobal maliyyə böhranı və sonrakı yavaş bərpa əhəmiyyətli olmuşdur. Ancaq artan gəlir darlığı, orta gəlirli işlərin itirilməsi və Çin və Hindistan kimi böyük inkişaf etməkdə olan bazar iqtisadiyyatlarının yüksəlməsi kimi uzunmüddətli tendensiyalar da əhəmiyyətli olmuşdur.

Ticarətin liberallaşdırılması və mövcud ticarət razılaşmalarının inkişaf etdirilməsi üçün böyük səy göstərsə də, bu, onlar üzərində yaxşılaşdırıla bilməyəcəkdir. Bəzi ticarət razılaşmalarının inkişaf etdirilməsi və ya yenilənməsi mümkün deyildir. Bəziləri qlobal iqtisadiyyatdakı son dəyişiklikləri, məsələn, rəqəmsal ticarətin artması kimi kifayət qədər əvəzlənməməli və yenilənməsi lazımdır. Və mühüm ticarət maneələri hələ də qalır və həll olunmalıdır.

Ticarətdə bu sürətlə artım ticari maneələrin düşməsini, nəqliyyat xərclərinin azaldılmasını və təkmilləşdirilmiş informasiya və kommunikasiya texnologiyalarını əks etdirir. Bu tendensiyalar şirkətlərin istehsalını daha səmərəli idarə etməyə imkan verən kompleks qlobal təchizat zəncirlərinin inkişafına imkan yaratmışdır.

Qrafik 2. Dünya üzrə qloballaşma indeksi

Mənbə:KOF- İsveçrə iqtisad institut araşdırması əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

3.2. Qlobal iqtisadiyyatın Azərbaycan iqtisadiyyatına təsiri və potensial faydaları

Köhnə SSRİ-də Azərbaycan iqtisadiyyatının sürətli inkişafı neft sənayesi və üzümçülük, tütün və pambıq istehsalı başlayan əkinçilik sektoru tərəfindən idarə olunan sənaye sektorunun genişlənməsinə əsaslanırdı. 1980-ci illərdə Qorbaçovun anti-alkoqolizm kampaniyasının təsirindən zəifləmiş üzüm və şərab istehsalı ilə və ölkənin sənaye sektorunun çoxunun texnoloji köhnəlməsinə səbəb olan sənaye sektorunun əksəriyyəti respublikada ümumi iqtisadi artım 1989-cu ildə NMP 6% . 1990-cı ildən 1995-ci ilədək real həcmdə daxili məhsul təxminən 60% azaldı. Lakin 1990-cı illərin sonunda ölkənin neft və təbii qaz sektorlarına xarici investisiyalar davamlı artım dövrü açdı. Azərbaycan hökumətinin iqtisadiyyatın canlanması üçün əsas strategiyaları həm iqtisadi bərpa proqramını, həm də keçmiş Sovet İttifaqı ölkələrindən kənarında olan ölkələrlə iqtisadi əlaqələrini genişləndirmək səylərini birləşdirdi (Bozkurt V., 2007).

Sonuncu dövrdə Azərbaycan İran, Pakistan və Türkiyə tərəfindən yaradılan İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına müsəlman ölkələri arasında ticarətin təşviqi üçün qoşulmuşdur. Həm də keçmiş sovet respublikalarının birincisi də İslam İnkişaf Bankının üzvü olmaq idi. Bu, kənd təsərrüfatı, tikinti, təlim və ərzaq yardımı ilə bağlı proqramların maliyyələşdirilməsinə imkan yaradır. 2002-ci ildə iqtisadiyyatın perspektivləri Avropa və Şimali Amerika bazarları üçün neft və qaz təmin etmək üçün Xəzər dənizini Türk Aralıq dənizinə birləşdirmək üçün nəzərdə tutulmuş iki böyük boru kəməri layihəsi üzrə irəliləyişlərdən, Bakı-Tiflis-Ceyhan İxrac Boru Kəməri və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz boru xətti. Azərbaycan hökuməti Terrorla Mübarizədə Amerika Birləşmiş Ştatlarının güclü müttəfiqi olaraq üzə çıxdı.

Azərbaycanda yenidən qurulma proqramı keçmiş SSRİ-nin digər ölkələrinə aiddir. Onun əsas məqamları arasında stabilizasiya tədbirləri (qiymətlərin liberallaşdırılması, milli valyutanın tətbiqi və məzənnə sabitləşməsi fondu yaradılması daxildir); özəlləşdirmə, xarici investisiyalar və məşğulluq ilə bağlı yeni qanunvericiliyin tətbiq edilməsi; maliyyə və pul islahatları (ƏDV-nin tətbiqi və dövlət xərcləri nəzarəti daxil olmaqla); dövlət xidmətinin islahatı; və bank

sektorunun inkişafı. İslahat qanunvericiliyinin həyata keçirilməsinə nəzarət etmək üçün antitrust, müəssisə, dövlət mülkiyyəti və torpaq islahatı üzrə dörd komitə yaradılmışdır.

Dövlət müəssisəsi sektorunun özəlləşdirilməsi yavaş bir sürətlə hərəkət edir. İqtisadiyyatın strateji sektorlarını ixracatın inkişafı üçün ən böyük potensialı, xüsusilə də neft sənayesi və daha az dərəcədə toxuculuq istehsalı ilə modernləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir; xarici investisiyaların rolu bu sahələrdə əsas rol oynayır.

BTC boru kəmərinin tikintisinə 2003-cü ilin martında başlanması planlaşdırılır və 2005-ci ilə qədər ölkənin neft istehsalının təxminən 350% artması ilə bağlı real perspektiv neft və qaz ehtiyatlarına çevrilmək strategiyasında aydın tərəqqi görülə bilər.

Azərbaycanda iqtisadi islahatlar, BVF və Dünya Bankının mühafizəkar nəzarəti altında getdikcə nəzarət altında, getdikcə daha çox vergi və gömrük rüsumlarının idarə olunmasında korrupsiya probleminə yönəldilmişdir. 2002-ci ildə Azərbaycan üç il davam edən yoxsulluğun azaldılması və inkişafı proqramı çərçivəsində BVF ilə hədəf aldı, onun məqsədi energetika sektorunda maliyyə intizamının qurulması və Vergilər Nazirliyinin fəaliyyətində səmərəlilik və şəffaflığın artırılmasıdır.

2002-ci ilin mart ayında Azərbaycan Dünya Bankı ilə 60 milyon ABŞ dolları məbləğində maliyyələşdirilən ikinci struktur tənzimləmə krediti (SAC-II) proqramı ilə razılaşdı. Xatırladaq ki, BVF və Dünya Bankı proqramları Azərbaycanda investisiya mühitini daha da yaxşılaşdıracaqlar. Azərbaycanın azad bazar iqtisadiyyatına keçməsindən bəri iki özəlləşdirmə proqramı təhlükəsizlik və bazarın şəffaflığının olmamasına səbəb olub.

2000-ci ilin avqust ayının prezident fərmanı ölkənin ən iri müəssisələrindən birinin satışı üzrə işlərə başlamışdır və 2001-ci ilin martında ikinci özəlləşdirmə proqramı zamanı 450-ə yaxın müəssisə özəlləşdirilməsi ilə bağlı əlavə qərarlar verilmişdir. Lakin tərəqqi yavaşmağa davam edir.

Önəmli telekommunikasiya sektorunun özəlləşdirilməsində əhəmiyyətli irəliləyiş olmadı. Özəl sektorun iqtisadiyyata olan qatqısı həm özəlləşdirmə proqramının, həm də torpaq islahatının nəticəsidir. ABŞ Dövlət Departamentinin sözlərinə görə, müstəqil iqtisadi müşahidəçilər bu payı 50-60%-ə yaxın qiymətləndirməsinə baxmayaraq, rəsmi statistik məlumatlar özəl sektorun 2002-ci ildə 70% -dən yuxarı həcmində payına düşüb.

Hökumətin əsas göstəricilərinin yaxşılaşdırılması istiqamətində səylərinə baxmayaraq Azərbaycanın biznes mühiti çətin vəziyyətdədir. Qeyri-rəsmi iqtisadiyyat böyükdür, lakin onun əhatə dairəsi ilə bağlı statistik məlumatların yoxlanılması lazımdır. Yayılmış korrupsiya ölkənin inkişafına mane olur.

Bir çox böyük şirkətlər iqtisadiyyatda rol oynayır. Azərbaycan bazarında fəaliyyət göstərən Azərbaycan şirkətləri istehsalın lokallaşdırılması və ya bu şirkətlərlə birgə müəssisələrin yaradılması üçün təzyiqlər bildirmişlər. Kiçik və orta müəssisələr tez-tez miqyaslı iqtisadiyyatlara və hökumətə imtiyazlı çıxışlara malik olan daha böyük oyunçuların bazara çıxarırlar.

Həm ictimai, həm də özəl sektorda şəffaflıq yoxdur. Tender prosedurları qeyri-şəffafdır və iqtisadiyyatın müəyyən segmentlərində az sayda müəssisələr üstünlük təşkil edir. Ticarət sirləri haqqında qanun şirkətlərə onların qeydiyyatı, mülkiyyəti və quruluşu barədə məlumatları saxlamağa imkan verir. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Azərbaycan vətəndaşı vətəndaşlara diqqətlə araşdırma aparmaq və nüfuzlu beynəlxalq şirkətlər tərəfindən müntəzəm olaraq üçüncü şəxslərin yoxlamalarına uyğun olan müəssisələrə müraciət etmək tövsiyə olunur.

Azərbaycan son bir neçə il ərzində tənziqləmə sisteminin təkmilləşdirilməsinə çalışmışdır, lakin bir sıra sahələrdə qeyri-şəffaf prosedurlar və korrupsiya ilə bağlı iddialar davam edir. Tarixi olaraq, gömrük korrupsiyası ən çox iş üçün ciddi bir problem olmuşdur. Bununla yanaşı, Azərbaycanın işgüzar dairəsi gömrük sahəsində əhəmiyyətli irəliləyişlər bildirir, o cümlədən gömrük sisteminin tətbiqi yolu ilə daha şəffaflıq, gömrük rüsumlarının toplanması prosedurlarının təkmilləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi ilə məşğul olur. Bürokratiya çox vaxt

getmək çətinidir və əhəmiyyətli bir zaman ala bilər, qərarların qəbul edilməsi isə yavaş və ən yüksək səviyyədə təşkilata yönəldilir.

Azərbaycanın davamlı inkişafı onun tədiyyə balansındada özünü göstərməkdədir. Tədiyyə balansında artan dinamika ölkənin xarici bazarda öz gücünü göstərməyə imkan verir. 2016-2017-ci illərdə Azərbaycanın tədiyyə balansındakı dəyişiklərə analiz edək.

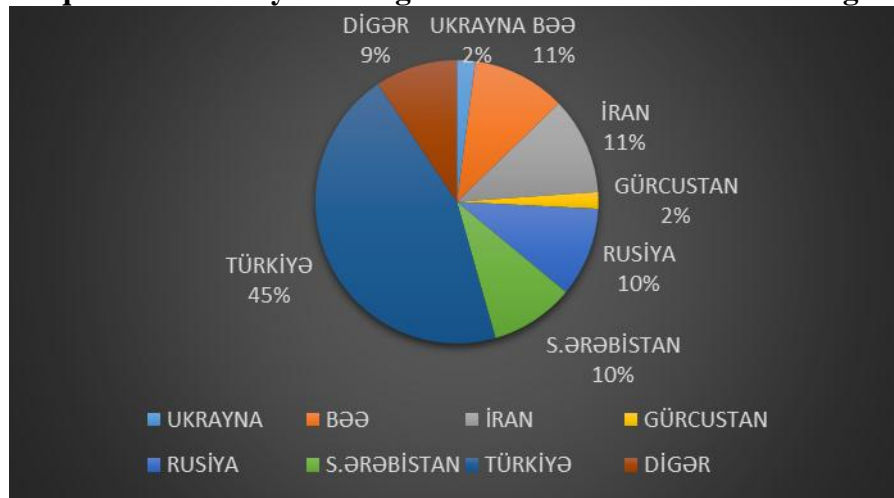
Mənbə: Mərkəzi Bank 2019 (cbar.az)

2017-ci ildə tədiyyə balansında profisit qeydə alınıb. 1.685 mlrd dollar profisit yaranmışdır. Bir il əvvələ geri qayıtsaq görünür ki, 1365 mlrd dollar defisit olmuşdur. İki il ərzində ölkəyə daxilolmalar 3.118 mlrd dollar artım olmuşdur (16.3%). 1.8 mlrd dollar qeyri-neft sektorunun, 1.3 mlrd dollar isə neft sektorunu payına düşür. Neft sektorundakı artım dünya bazarında qiymətlərinin artmasıyla bağlı olmuşdur.

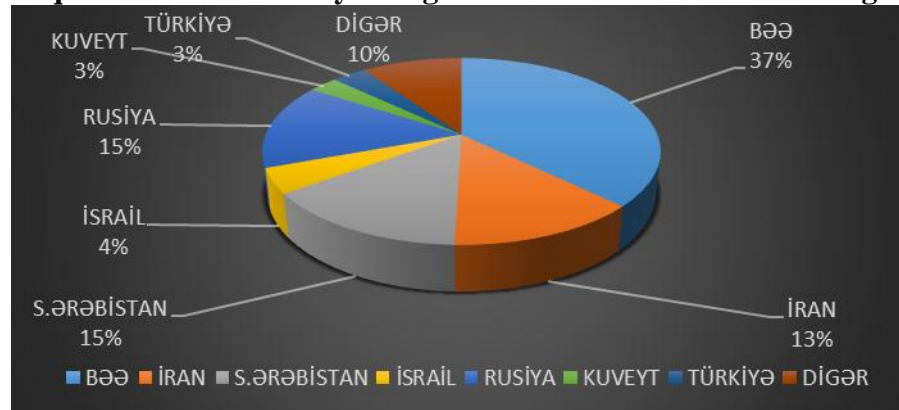
İqtisadiyyat 2021-cu ildə daha yüksək təbii qaz istehsalına və sağlam qeyri-neft fəaliyyətinə gəlir qazandırmaq niyyətindədir. Tələbi tərəfdən, investisiyalar artan investorların etibarında bərpa olunmalı, xüsusi istehlak artımı isə minimum əmək haqqının artırılması ilə bağlıdır. İqtisadi dünyagörüşünə qarşı qısqanclıq global artımın və əmtəə qiymətlərində dəyişkənliyin azalması ilə nəticələnir. 2019-cu ildə ÜDM 2,1% təşkil edir. Bu, ötən ayın proqnozundan 0,1 bal, 2020-ci ildə isə 2,4% təşkil edəcəkdir (Qafarov Ş.S., 2005).

Azərbaycanda artım neft məhsulu və qeyri-neft aktivliyinin artırılması sayəsində 2019-cu ilin birinci rübündə güclüdür. Sənaye son illərdə bir islahatlardan faydalanan ulduz sənətkarını izlədi. Pərakəndə satış da sürətlə artmışdır ki, ev təsərrüfatlarının xərcləri möhkəmdir; artan yaşayış xərcləri üzündən artan ictimai narazılıqları aradan qaldırmaq üçün ən qısa müddətdə qəbul edilən minimum əmək haqqı və minimum pensiya zamları xüsusi istehlakı daha da artırmalıdır. Bununla yanaşı, dördüncü rübdə ixrac artımı çətin xarici fonlara baxmayaraq artmışdır.

Diqram 5: Azərbaycandan gedən turistlərin ölkələr üzrə bölgüsü

Diqram 6. 2019-Azərbaycana gələn turistlərin ölkələr üzrə bölgüsü

Mənbə - Dövlət Gömrük komitəsi 2020 (customs.gov.az)

Qloballaşma dedikdə, turizm sahəsini yaddan çıxartmaq olmaz. Turizm sahəsi 2015-ci ilə nisbətdə irəliləyiş əldə etmişdir. Turizm şirkətləri və turoperatorlar əvvəlki illərə nisbətən artaraq 400ə qədər çatmışdır. Turizm şirkətlərin 40 milyonu keçmişdir. 2017-ci ildə turizm şirkətləri yollayışları keçən il ilə müqayisədə

faiz artaraq, 54.6 milyon dollara çatmışdır. Azərbaycanda turizm sektoru inkişafı günü gündən davam edir. Əvvəlki illərə baxsaq, yaxın 2-3 ildə artım tempi davam etməkdədir. Azərbaycana gələn turistlərin böyük bir hissəsi yaxın şərq dövlətlərinin payına düşür. Əsasən, Ərəb ölkələrindən gələn turistlərin ölkəmizə marağı günü gündən artmaqdadır. Əksər Avropa ölkələrində yollayışların böyük bir hissəsi özəl turizm şirkətlərin hesabına edilirsə, Azərbaycanda bu əksinədir. Dövlət gömrüklü komotəsinin statistikasına görə, 61.4% daxili gəzintilərdə dövlət turizm şirkətləri hesabına edilir. Hal- hazırda yaşadığımız bu ildə dünyanı cənginə alan koronavirus pandemiyası demək olar ki, bütün dünya turizm sektoruna böyük zərbə vurmuşdur.

Keçən ildən başlayan bu ağır pandemiya ölkələrarası əlaqələri zəiflətməmiş, ölkələr arasında gediş-gəliş qadağan olunmuşdur. Bu da öz növbəsində iqtisadiyyatları çökdürməklə yanaşı, İspaniya, Yunanistan, Türkiyə, Gürcüstan, İtaliya kimi turizm ölkələrinin turizm sektoruna zərbə endirmişdir. Ümid edirəm ki, bu bəla ölkəmizi və dünyamızı tərk edib gedər. Yeniden firavan və sakit həyatımıza davam edərik.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Tədqiqat zamanı bir sıra məsələlər araşdırılmışdır. Belə ki, aşağıdakı nəticələr əldə olunmuşdur:

1. Qloballaşma, əlbəttə, qlobal istehsal səviyyəsinin artmasına imkan verir. Bununla yanaşı, investisiya baş verən ölkələr üçün qeyri-mümkün olan məhsullar da gətirilə bilər ki, bu da dünya istehsalının keyfiyyətini və dolayısı ilə dəyərini artırır. Və beynəlxalq kapital axınları kapital məhsulunun yüksək olduğu ölkələrə investisiya qoya bilər və bu da dünya istehsalını daha da artıracaqdır.

2. Qloballaşma müxtəlif ölkələrin xalqları, şirkətləri və hökumətləri arasında qarşılıqlı əlaqə və inteqrasiya prosesidir, beynəlxalq ticarət və investisiya tərəfindən idarə olunan və informasiya texnologiyaları ilə dəstəklənən prosesdir. Bu proses ətraf mühitə, mədəniyyətə, siyasi sistemlərə, iqtisadi inkişafa və tərəqqiyə və dünyanın cəmiyyətlərində insan fiziki rifahına təsir göstərir.

3. Qloballaşma geniş yayılmış əzab, iğtişaşlar və iğtişaşlara səbəb olduğu kimi, yeni bazarlar və zənginlik yaradır. Həm sosial ədalətin, həm də azadlığın qlobal hərəkəti üçün repressiyanın və katalizatorun mənbəyidir. 2008-2009-cu illərdə baş verən böyük maliyyə böhranı qeyri-sabit, tənzimlənməmiş, qlobal iqtisadiyyatın təhlükələrinə səbəb olub, lakin dəyişiklik üçün mühüm qlobal təşəbbüslərə səbəb olmuşdur.

4. Qloballaşma dövrü bir sıra sosial, siyasi və iqtisadi dəyişiklikləri əhatə edir. Qloballaşma geniş məsafələr üzərində fikir və malların mübadiləni genişləndirir və sürətləndirir. Qloballaşma halları dünyada qloballaşmanın gerçək insanları və yerləri necə təsir etdiyini vurğulayaraq dünyanın bir-birinə bağlılığının müxtəlif təzahürlərini araşdırır.

5. Qloballaşma tez-tez təbiətin bir qüvvəsi, hədsiz və ya alternativsiz bir fenomen kimi görünür. Amma xalq hərəkətləri nə dəyişməz, nə də qaçılmaz olduğunu göstərdi. Dünyadakı bütün vətəndaşlar - qlobal Şimaldan və Cənubdan olan adi insanlar alternativ gələcəkləri formalaşdırmaq, birgə planetar mühitimiz

üçün əməkdaşlığın qloballaşması, həmrəylik və hörmət yaratmaq üçün birlikdə işləyə bilərlər.

6. Qloballaşma dünya iqtisadiyyatları arasında sərhədlər, mallar, xidmət və sərhədlərin hərəkəti insanların yaranması ilə daha böyük qarşılıqlı bağlılığından dolayı dünya iqtisadi baxımdan birləşən görünən bir prosesdir. Bu, ölkələr arasında coğrafi, mədəni, iqtisadi və institusional məsafələrin azaldılması kimi bir prosesdir. Bir ölkədə baş verən hadisələr sistemdəki bütün digərləri təsir edərsə sistemli bir əlaqə qurur.

Tədqiqatın nəticələrinə əsasən aşağıdakı təklifləri verməyi zəruri hesab edirəm:

1. Qloballaşmanın dünya iqtisadiyyatına mənfi və müsbət tərəfləri vardır. Milli iqtisadiyyata təsir göstərən qloballaşma beynəlxalq əlaqələri genişləndirir.

2. Dünya təsərrüfat sisteminə inteqrasiya nəticəsində milli iqtisadiyyatın bütün sahələri bərabər inkişaf edir və investisiya həcmi artırır.

3. Beynəlxalq münasibətlərin inkişaf etdirilməsi xarici iqtisadi əlaqələri genişləndirir. Burada əsas məsələ qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafına nail olmaq üçün addımlar atıla bilər.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. A.N. Abbasbəyli (2017) “Müasir beynəlxalq əlaqələr və qloballaşma” Bakı, “Elm”.- 165 səh.

2. A.Şəkərəliyev (1999) “Dünya iqtisadiyyatı və beynəlxalq iqtisadi münasibətlər” Bakı, “Elm”.-240 səh.

3. A. Şəkərəliyev (2009) “Dövlətin İqtisadi Siyasəti: Reallıqlar və Perspektivlər” Bakı, “İqtisad Universiteti” 209 səh.

4. A.M. Şükürov (2006) “Qloballaşmış cəmiyyətlər: dünən, bu gün və sabah” Bakı, “Təhsil”.-219 səh.

5. A.M. Şükürov (2011) “Qloballaşma: mahiyyəti, perspektivləri” Bakı, “Səda”.-350 səh.

1. C. Kərimov, A.Orucov və H. İsrailov (2009) “Dünya İqtisadiyyatı” Bakı, “ADİU”.-200 səh.

2. D. Vəliyev, A. Əsədov (2012) “Beynəlxalq iqtisadiyyat” Bakı, “Elm”.-212 səh.

3. Ə.Q. Əlirzayev (1999) “Azərbaycanın iqtisadi inkişafının konsepsiyası və proqramı” Bakı, “ADİU” .- 200 səh.

4. Ə. Həsənov (2005) “Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti” Bakı, “Elm”.-156 səh.

5. Ə. Nuriyev (2011) “Regional siyasət və idarəetmənin əsasları” Bakı, “Səda”.-230 səh.

6. Ə. Qasımov (2012) “Regional siyasətin bəhrələri və inkişaf istiqamətləri” Bakı, “Təhsil”.-242 səh.

7. H. Əliyev (2005) “Müstəqilliyimiz əbədidir” Bakı, “Təhsil”.-205 səh.

8. H. Hacıadə (2001) “Demokratiya: Gediləsi uzun yol” Bakı, “Elm”.-201 səh.

9. H. Məmmədov (2010) “Dünya siyasəti və beynəlxalq münasibətlər” Bakı, “ADIU”.-201 səh.
10. M.M. Mahmudov, İ.M. Mahmudova (2011) “Regionların sosial-iqtisadi inkişafının tənzimlənməsi” Bakı, “Elm”.-422 səh.
11. R. Mehdiyev (2001) “Azərbaycan : Qloballaşmanın tələbləri” Bakı, “Elm”. -148 səh.
12. Ş.S. Qafarov (2005) “Müasir iqtisadi sistem və qloballaşma” Bakı, “Elm” .-299 səh.
13. İ. Rzayev (2010) “Azərbaycan Respublikasında regionların davamlı sosial-iqtisadi inkişafı: mövcud vəziyyət və gələcək perspektivlər” Bakı, “ADIU”.-444 səh.
14. X.O. Mehdiyev (2015) “Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafına retrospektiv baxış: müqayisəli təhlil” Bakı, “Elm”.-420 səh.

Xarici dildə

15. F. Durul (2008) “Küreselleşmə və insan hakları” Bakı, “İstanbul”. 280 say.
16. G. Kazgan (2002) “Küreselleşmə və Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen” İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.- 202 say.
17. V. Bozkurt (2000) “Küreselleşmenin İnsani Yüzü” İstanbul: Alfa Yayınları. -300 say.
18. V. Bozkurt (2007) “Küreselleşmə; Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar”.-344 say.
19. Y. Erbay (2007) “Kavram Olarak Küreselleşme, Milli Kültürler ve Küreselleşme” Ankara: Türk Yurdu Yayınları. -207 say.
20. А.С. Блинов (2003) “Национальное государство в усилившихся глобализации: Контуры построения политика – правовой модели формирующегося глобального порядка” М.,268 с.
21. В.А. Агасов (2005) “Этнополитология”: Учебник. СПб.- 205 с.

22. З. Бауман (2004) “Глобализация. Последствия для человека общества” М.- 240 с.

23. Ф.Х. Кауфман (2002) “Глобализация и общество. Глобализация: Контурь XX века” М.- 202 с.

24. Л.Клепацкий (2000) “Глобализация и национальные интересы// Международная жизнь” М.-233 с.

25. М. Michael (2006) “Causation and Responsibility” Oxford University Press.- 206 p.

Internet resurslari

26. https://en.wikipedia.org/wiki/World_economy

27. <https://www.ft.com/global-economy>

28. <https://www.cnbc.com/world-economy/>

29. <https://www.worldfinancialreview.com/category/global-economy/>

30. <https://www.investopedia.com/insights/worlds-top-economies/>

ƏLAVƏLƏR

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1. 2007-2017-ci illərdə DTS-nə inteqrasiya üzrə cari əməliyyatlar.....	51
Cədvəl 2. 2018-ci ildə əmtəə ticarət üzrə əsas tərəf müqabilləri.....	54

Diaqramların siyahısı

Diaqram 1. Qloballaşmanın 5 mərhələsi (Robertson).....	30
Diaqram 2. Dünya təsərrüfatında müəyyən yarım sistemlərin meyarları.....	32
Diaqram 3. Böyük qrup dövlətlər.....	33
Diaqram 4. ÜDM metodları.....	34
Diaqram 5. Azərbaycana gələn vətəndaşların ölkələr bölgüsü (2017-ci il).....	45
Diaqram 6. Azərbaycana gedən vətəndaşların ölkələr bölgüsü (2017-ci il).....	46
Şəkil 7. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələri.....	50

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1. Ən çox investisiya qoyulan ölkələr Top 10 (2019).....	44
Qrafik 2. Dünya qloballaşma indeksi	60
Qrafik 3. Tədiyyə balansı 2016 – 2017	64

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1: Xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatında artım tempi.....	45
Şəkil 2: Daxili investisiyaların ölkə iqtisadiyyatında dinamikası.....	46